

Podręcznik do lekcji o przemocy w szkole

SCENARIUSZE LEKCJI

UNIWERSYTET
 SWPS

 RESQL

Tytuł

Podręcznik dla nauczycieli – Scenariusze lekcji

Autorzy:

Radostaw Kaczan

Karolina Malinowska

Katarzyna Pasiak

Piotr Rycielski

Małgorzata Wójcik

Ilustracje

Ilona Myszkowska

Skład

Beata Czapska

Scenariusze lekcji

Spis treści

Wstęp	4-13
Lekcja 1 – Różne rodzaje przemocy	14-20
Lekcja 2 – Przemoc relacyjna	21-25
Lekcja 3 – Cyberprzemoc	26-30
Lekcja 4 – Koło przemocy rówieśniczej	31-37
Lekcja 5 – Konflikty	38-42
Lekcja 6 – Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej	43-47
Lekcja 7 – Atrybucje	48-55
Lekcja 8 – Zasady dobre dla każdej klasy	56-59
Lekcja 9 – Zgłaszanie przemocy	60-65
Lekcja 10 – Inność i różnorodność	66-69
Lekcja 11 – Różnice indywidualne w klasie	70-73
Ilustracje do lekcji	74-118

Wstęp – zjawisko przemocy rówieśniczej w szkole

Szanowne Nauczycielki/Szanowni Nauczyciele,

przekazujemy Wam podręcznik ze scenariuszami lekcji wychowawczych, które mogą pomóc w pracy nad budowaniem zgranej klasy i zapobieganiem negatywnym zjawiskom grupowym, takim jak przemoc rówieśnicza, prześladowanie i dręczenie rówieśnicze. Takie sytuacje występują niestety dość często w naszej szkolnej rzeczywistości i wpływają negatywnie nie tylko na ofiary prześladowania, ale także na wszystkich uczniów w klasie, którzy źle się w niej czują, niechętnie przychodzą do szkoły i gorzej się uczą. Dlatego zapobieganie tym zjawiskom stanowi integralną część pracy wychowawców i nauczycieli. Pracy niezwykle trudnej bez odpowiednich narzędzi i przygotowania.

Podręcznik zawiera 11 scenariuszy lekcji, które sprzyjają rzeczowej i bezpiecznej rozmowie z uczniami o przemocy, prześladowaniu i dręczeniu. Jednocześnie dostarczają one rzetelnej, popartej badaniami wiedzy o rodzajach przemocy oraz mechanizmach, które ją wywołują i utrzymują w grupie. A także o rolach które przyjmują uczniowie: od agresorów i ofiary, poprzez czynnych kibiców, biernych świadków, aż do aktywnych obrońców prześladowanych uczniów. Przekazywana uczniom wiedza pozwala nauczycielowi/nauczycielce „zakotwiczyć” ich poznawczo. W następnym kroku pozwala – odwołując się do tej wiedzy – pokazać uczniom, jak można ją praktycznie wykorzystać, aby stworzyć zgraną klasę. To z kolei ma wpływ na gotowość uczniów do zgłaszania nauczycielom niepokojących i zagrażających sytuacji, zarówno bezpośrednio, jak i w aplikacji RESQL.

Podstawowym założeniem, jakim kierowaliśmy się w naszej pracy nad scenariuszami, było przekonanie o zasadniczym znaczeniu narzędzi, które pomagają zrozumieć, czym jest dręczenie, zastraszanie i nękanie. Uczeń, który rozumie, co się z nim dzieje w danej chwili, dlaczego reaguje w taki a nie inny sposób, że to, czego właśnie doświadcza, jest przemocą, łatwiej może poradzić sobie z taką sytuacją, dysponuje bowiem ważnymi (choć niewystarczającymi) narzędziami do tego. Bardzo ważne jest także, by uczniowie wiedzieli, w jaki sposób grupa wpływa na ich zachowania, jak tworzą się układy i zależności międzyludzkie i co z tego wynika. Procesy grupowe są nieuniknione, w każdej klasie tworzy się hierarchia, pojawiają się uczniowie dominujący i ci, którzy nie spełniają norm klasowych. Z tymi mechanizmami nie możemy walczyć, ale możemy tak zarządzić dynamiką grupy, by doprowadzić do stworzenia zgranego, wspierającego się zespołu klasowego. Zespołu, którego członkowie wiedzą, jak sobie poradzić z przejawami przemocy i prześladowania. Dysponując wynikami badań, wiedzą wyniesioną z wdrażania innych programów oraz własnymi

doświadczeniami¹, uważamy, że uczniowie chcą korzystać z pomocy nauczycieli i innych dorosłych przy podejmowaniu trudnych decyzji o zgłaszaniu przemocy rówieśniczej. Dlatego tak wielkie znaczenie ma zapewnienie uczniom możliwości bezpiecznego i anonimowego zgłoszenia sytuacji, która ich niepokoi, w której sami się boją albo w której ktoś inny jest źle traktowany – w takim zakresie, na jaki się zdecydują. Taką właśnie możliwość daje aplikacja RESQL. Pomaga ona podjąć działania prewencyjne i zapobiec eskalacji zachowań prześladowczych.

Przygotowaliśmy scenariusze lekcji i materiały, które pomagają przekazywać uczniom wiedzę oraz pożądane skrypty zachowań i stwarzają okazję oraz przestrzeń do rozmowy i zastanowienia się nad własnymi doświadczeniami z przemocą rówieśniczą. Uczestnictwo w tak zaplanowanych lekcjach może się przełożyć na większą gotowość uczniów do rozmowy z dorosłym (np. nauczycielem) lub zgłoszenia sytuacji (np. za pomocą aplikacji RESQL). Gdy rozmawiamy wprost z uczniami o dręczeniu, pomagamy im zrozumieć, jak ten problem może na nich wpływać i jak go można rozwiązać. Bardzo ważne jest, aby zachęcić uczniów do odpowiedzi na pytania związane z ich sytuacją. Jesteśmy przekonani, że przeprowadzenie lekcji zgodnie z proponowanymi przez nas scenariuszami i wykorzystywanie ich jako elementu pracy wychowawczej może istotnie przyczynić się do ugruntowania w uczniach wiedzy i zrozumienia, czym jest przemoc rówieśnicza oraz jakie zasady obowiązują w klasie i szkole odnośnie do przemocy rówieśniczej, a także uświadomienia im, że nie są pozostawieni sami sobie w sytuacjach przemocowych i mogą liczyć na pomoc dorosłych w rozwiązywaniu pojawiających się problemów.

Nasze lekcje mają dostarczyć uczniom wiedzy i pomóc im zrozumieć, czym jest przemoc, aby potrafili na nią reagować – co jest warunkiem skutecznej walki z tym zjawiskiem w szkole. Pisząc o reagowaniu, mamy tu na myśli wszystkich uczniów:

- tych, którzy doświadczają przemocy (są jej ofiarami) – aby potrafili lepiej zrozumieć, co się z nimi dzieje, rozpoznać sytuacje i je nazwać, a następnie opowiedzieć o nich komuś zaufanemu lub je zgłosić,
- tych, których jest najwięcej, czyli świadków – aby nauczyli się, jak bezpiecznie dla siebie i skutecznie zareagować na przemoc oraz jak rozpoznawać sytuacje, w których ich reakcje podtrzymują lub nawet przyczyniają się do zachowań przemocowych ze strony agresorów.

Jako przykład promowanego przez nas podejścia może posłużyć poniższa ilustracja z lekcji o roli świadków i mechanizmach utrudniających reagowanie na przemoc.

¹ Badanie Bliżej: <https://www.swps.pl/nauka-i-badania/granty/interwencja-edukacyjna-blizej>. Badanie INKLA: <https://www.swps.pl/nauka-i-badania/granty/5750-inkla>. Badanie z projektu RESQL (<https://www.resql.pl/>).

Scenariusze lekcji i grupowych oddziaływań są częścią pracy wychowawczej z klasą. Pracy, która opiera się na założeniu, że zasadnicze znaczenie dla zapobiegania przemocy rówieśniczej ma klimat klasy oraz klimat szkoły. Ostatnie badania nad przemocą w polskiej szkole wskazują na zależność między klimatem danej grupy a zjawiskiem przemocy rówieśniczej (Przewłocka 2015 s. 85-98). Z kolei autorzy raportu z badania PISA 2018 piszą: „Jednym z kluczowych wyznaczników klimatu szkoły jest poczucie przynależności do szkoły” (Sitek, Ostrowska 2020, s. 252). Wśród badanych polskich piętnastolatków 22% deklaroowało, że czuje się niezręcznie i czuje, że nie pasuje do swojej szkoły – odsetek ten wzrósł z 11% w 2012 roku. Osamotnionych w szkole czuło się 19% uczniów – odsetek ten wzrósł z 9% w 2012 roku. Poczucie przynależności i bezpie-

czeństwa w klasie, ale również rozumienie reguł w niej panujących, poczucie sprawiedliwego traktowania przez nauczycieli i rówieśników są częścią pozytywnego klimatu klasy, a pozytywny klimat z kolei zmniejsza ryzyko przemocy rówieśniczej. Badania wskazują także, że ważnymi czynnikami, które poprawiają atmosferę w szkole i zwiększają szanse poszukiwanie pomocy przez uczniów u nauczycieli, są:

- stanowcza deklaracja na temat prześladowania w szkole – wyrażona zarówno w statucie szkoły, jak i w konsekwentnej postawie oraz wypowiedziach kadry pedagogicznej,
- znana uczniom i podzielana przez nich definicja przemocy rówieśniczej, zwłaszcza relacyjnej,
- stworzenie warunków, w których uczniowie mogą bezpiecznie, łatwo i anonimowo zgłaszać zachowania przemocowe, oraz poważne traktowanie takich zgłoszeń.

Definicja dręczenia (*bullying*)

Przyjęliśmy definicję dręczenia za Stuartem W. Twemlowem i Frankiem C. Sacco (2013, s. 291).
Dręczenie:

- 1) **jest intencjonalne** – nastawione na wyrządzenie komuś krzywdy lub uzyskanie przez sprawcę władzy nad rówieśnikami lub uznania z ich strony,
- 2) **jest powtarzalne** – stanowi ciąg negatywnych zachowań przemocowych stosowanych przez jednego ucznia lub grupę uczniów wobec innych uczniów,
- 3) **charakteryzuje się nierównowagą sił między sprawcą a ofiarą** – sytuacje przemocowe mają miejsce w przestrzeni szkolnej lub poza nią, ale dotyczą uczniów, którzy znajdują się z terenu szkoły, do której uczęszczają,
- 4) **rozgrywa się zazwyczaj przy udziale świadków** – pasywnym lub aktywnym.

Skala problemu

Na problem prześladowania i dręczenia rówieśniczego w polskich szkołach wskazują badania Instytutu Badań Edukacyjnych, w których wzięto udział 10 993 uczniów z 555 klas: 54% uczniów szkół podstawowych, 36% uczniów szkół średnich, 35% uczniów szkół zawodowych i 36% uczniów techników padło ofiarą obgadywania, izolowania i nastawiania klasy przeciwko nim. Wyzywania, obrażania i krzyczenia doświadczyło 49% uczniów szkół podstawowych, 19% licealistów, 22% uczniów szkół zawodowych i 24% uczniów technikum. Należy także wspomnieć o ośmieszaniu i poniżaniu, agresji materialnej, fizycznej i elektronicznej, której ofiarami jest spora grupa uczniów wszystkich wspomnianych szkół (Przewłocka 2015, s. 25).

Z najnowszych danych zawartych w raporcie z badania PISA 2018 wynika, że w porównaniu do średniej dla krajów OECD w Polsce znacznie więcej uczniów doświadcza dręczenia przez rówieśników. „Raz w tygodniu lub częściej” dręczonych jest 11% uczniów, a kolejne 16% – „kilka razy w tygodniu”. W krajach Unii Europejskiej najmniej uczniów, którzy doświadczają dręczenia przynajmniej kilka razy w miesiącu, jest w Holandii (12%), Portugalii (14%) i Hiszpanii (17%), a najwięcej na Łotwie (35%) i w Czechach (30%) (Sitek, Ostrowska 2020, s. 249).

Typy przemocy zdefiniowane w programie RESQL

W przygotowanej aplikacji RESQL uczniowie mogą przeczytać opis różnych typów przemocy oraz zgłosić wybrany przez siebie typ. Na potrzeby zarówno tej aplikacji, jak i scenariuszy lekcji przyjęliśmy podział na następujące typy przemocy: relacyjną, materialną, elektroniczną, fizyczną i seksualną. Podział ten obejmuje najczęściej spotykane zachowania, które definiują dany typ przemocy, i wywodzi się z propozycji wykorzystywanych w badaniach na dużych grupach respondentów (Przewłocka 2015; Mazur, Małkowska-Szcutnik 2018; Pyżalski, Zdrodowska, Tomczyk, Abramczuk 2019) oraz naszych badań, podczas których dopytywaliśmy o nowe formy przemocy, czyli o zachowania trudno dostrzegalne i mogące umykać dorosłym. Na podstawie wywiadów z nauczycielami i uczniami oraz ich rodzicami możemy wskazać pewne tendencje w obrębie zachowań przemocowych. W wywiadach nauczyciele podkreślali, że przemoc elektroniczna – jako specyficzna forma przemocy relacyjnej i kontynuacja przemocy w szkole – to jeden z typów, który najtrudniej wykryć, a w konsekwencji najtrudniej mu zapobiegać. Wskazywali również, że przemoc fizyczna ustępuje miejsca przemocy relacyjnej, która pojawia się już w zachowaniach uczniów klas czwartych szkoły podstawowej (choć jeszcze do niedawna takie zachowania były charakterystyczne dla starszych uczniów).

Również na podstawie informacji zebranych podczas wywiadów z uczniami postanowiliśmy pozostawić kategorię przemocy elektronicznej. Zdajemy sobie sprawę, że większość takich zachowań jak: rozsiewanie negatywnych plotek, nastawianie klasy przeciwko, rujnowanie reputacji, podju-

dzanie i wyśmiewanie charakter mieści się w obrębie przemocy relacyjnej, często werbalnej, różni się tylko sposobem, w jakim jest wyrażana – za pośrednictwem przede wszystkim internetu. Sądzimy bowiem, że wyróżnienie tej kategorii pozwoli uczniom i nauczycielom odnosić się bezpośrednio do zachowań w sieci. Podkreślamy, że nie chodzi tu o zagrożenia zewnętrzne i ataki nieznajomych osób, tylko o to, co dzieje się między uczniami, którzy się znają (choćby tylko ze szkoły), a więc pozostają w relacji, przynależą do tej samej grupy czy społeczności jednej szkoły. Drugi ważny powód, dla którego wyróżniamy przemoc elektroniczną, to jej skutki. Udział w życiu klasy i szkoły zapośredniczony przez media społecznościowe jest tak ważnym wymiarem funkcjonowania coraz młodszych uczniów, że nie można go pomijać w ocenie negatywnych skutków przemocy rówieśniczej. Wykluczenie dotyka ucznia nie tylko przez bezpośrednie zachowania kolegów ze szkoły w stosunku do niego, ale przede wszystkim poprzez takie działania jak np. wykluczanie go z zakładanych równolegle grup klasowych czy publiczne usuwanie go z grupy. Ponadto takie formy dręczenia mają dużo większy zasięg i trwają dłużej niż kontaktach sytuacjach twarzą w twarz.

W poniższej tabeli przedstawiamy poszczególne typy przemocy – zgodnie z podziałem, który wykorzystujemy zarówno w scenariuszach lekcyjnych, jak i w aplikacji RESQL.

Typ przemocy	Zachowania wskazujące na dany typ przemocy	Przykłady zachowań uczniów
<p>Przemoc relacyjna</p> 	<p>izolowanie, nastawianie klasy przeciwko, obgadywanie, wyzywanie, obrażanie, krzyczenie wyśmiewanie, poniżanie przymuszanie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • mówienie kłamstw na temat innego ucznia albo obgadywanie go • nastawianie klasy lub grupy uczniów przeciwko innemu uczniowi, namawianie, żeby inni z nim nie rozmawiali lub nie odpowiadali na jego wypowiedzi • wykluczanie ze wspólnych zajęć, zabaw lub imprez • mówieni lub robienie czegoś, żeby inni śmiali się z innego ucznia (np. wyśmiewanie, przezywanie, pokazywanie nieprzyzwoitych gestów) • zmuszanie innego ucznia do zrobienia czegoś, na co tamten nie ma ochoty • wyzywanie i obrażanie ucznia lub jego bliskich
<p>Przemoc materialna</p> 	<p>niszczenie lub zabieranie przedmiotów, kradzież, zmuszanie do oddania pieniędzy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • bez zgody ucznia zrobienie coś z jego rzeczami (np. wyrzucanie rzeczy z plecaka) • zabieranie lub kradzież rzeczy • celowe zniszczenie czegoś, co należy do innego ucznia • zmuszanie innego ucznia do oddania czegoś lub kupienia czegoś (np. grożąc mu)

<p>Przemoc elektroniczna</p> 	<p>nękanie na portalach społecznościowych, hejtowanie, obrażanie ucznia lub jego bliskich, udostępnianie nieprawdziwych treści o nim</p>	<ul style="list-style-type: none"> • obrażanie, wyzywanie lub „hejtowanie” • komentowanie czyjejs aktywności w sieci (zdjęć, wpisów, udostępnianych informacji) w obraźliwy sposób • wysyłanie niechcianych SMS-ów, e-maili, wpisów, linków, obrazów (np. przesyłania takich treści, które dla innego ucznia są obraźliwe, obrzydliwe lub denerwujące) • umieszczanie wbrew woli ucznia na portalach społecznościowych informacji, zdjęć lub filmów, które go ośmieszają lub poniżają • włamywanie się na konto internetowe, do czyjegoś profilu lub telefonu albo podszywanie się pod kogoś (np. używając jego profilu lub telefonu bez jego zgody) • celowe usuwanie innego ucznia ze znajomych w jakimś portalu społecznościowym lub wykluczanie z jakiejś grupy internetowej (robi to nie jeden uczeń, ale cała grupa lub klasa, najczęściej namawiana do tego przez jednego ucznia lub grupę uczniów)
<p>Przemoc fizyczna</p> 	<p>bicie, celowe potrącanie, zamykanie gdzieś, zagrożenie niebezpiecznym przedmiotem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • celowe potrącanie, uderzanie lub rzucanie czymś ciężkim w innego ucznia • zamykanie innego ucznia np. w szatni lub toalecie • pobicie innego ucznia • zaatakowanie innego ucznia niebezpiecznym przedmiotem • zagrożenie lub straszenie niebezpiecznym przedmiotem
<p>Przemoc seksualna</p> 	<p>podglądanie, zdejmowanie ubrań, obmacywanie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • podglądanie innego ucznia np. w toalecie, szatni lub przebieralni • dotykanie lub obmacywanie innego ucznia wbrew jego woli • zdejmowanie lub zadzieranie ubrania innemu uczniowi wbrew jego woli

Sposoby zapobiegania przemocy

Autorzy przeglądów literatury na temat skuteczności programów profilaktycznych, które mają zapobiegać przemocy rówieśniczej, wskazują jako najczęściej zalecane podejście konstruowanie i wdrażanie kompleksowych programów oddziałujących na wszystkich zaangażowanych w przemoc aktorów: sprawców, świadków, ofiary, nauczycieli i pracowników szkoły, rodziców (Pyżalski 2018; Pyżalski, Poleszak 2019). Podkreślają również, jak ważne jest tworzenie pozytywnej oferty. W ramach takich działań należy m.in.:

- regularnie monitorować problem (oferta RESQL: aplikacje dla uczniów i panel dla nauczyciela oraz dyrektora),
- zespołowo radzić sobie z konkretnymi przypadkami przemocy: współpraca nauczycieli, przestrzeganie wspólnych reguł oraz przepływ informacji na ten temat (oferta RESQL: panel nauczyciela oraz dyrektora; szkolenie dla kadry pedagogicznej),

- dbać o współpracę wszystkich osób pracujących w szkole (przeprowadzanie lekcji w całej szkole, rozpropagowanie aplikacji RESQL),
- przygotować nauczycieli: pokazać im, jak diagnozować zjawisko, na czym polega przemoc relacyjna (często pomijana i niedostrzegana), jakie procedury (także prawne) należy zastosować (materiały i lekcje RESQL),
- wspólnie z uczniami ustalić reguły obowiązujące w klasie lub szkole (lekcje RESQL: „Zasady dobre dla każdej szkoły”),
- docierać z informacjami do wszystkich grup, m.in. przez akcje promocyjne, spotkania z rodzicami, lekcje dla uczniów, spotkania w mniejszych grupach, materiały informacyjne o stresie, rozumieniu emocji czy roli świadków itp. (lekcje, materiały dodatkowe, plakaty RESQL),
- pracować z rodzicami i ich edukować (materiały dodatkowe, plakaty, scenariusze spotkań z rodzicami RESQL),
- pracować z ofiarami i sprawcami (lekcje RESQL: „Koło przemocy rówieśniczej” oraz „Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacjach trudnych”).

Powyższe zestawienie pokazuje, że oferta przygotowana w ramach RESQL odpowiada wyżej wymienionym działaniom i może się okazać pomocna w tworzeniu ogólnoszkolnego programu zapobiegania przemocy oraz działań podejmowanych w sytuacji jej wystąpienia.

Informacje o lekcjach

Przygotowane w ramach programu RESQL scenariusze lekcji zostały przetestowane w 16 klasach szkół podstawowych (w klasach siódmych i ósmych) oraz średnich (w klasach pierwszych i drugich). W pracy nad scenariuszami lekcji korzystaliśmy jako zespół badawczy z własnych doświadczeń oraz wcześniejszych materiałów i scenariuszy wykorzystywanych w projektach INKLA (Wójcik, Mondry 2017) i Bliżej (Wójcik, Hełka, Wośko 2016). Stworzyliśmy nowe scenariusze oraz dostosowaliśmy te już istniejące do potrzeb uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej i pierwszych klas szkół ponadpodstawowych.

Lekcje były weryfikowane pod kątem ich spójności i zrozumiałości, a także możliwości ich przeprowadzenia podczas 45-minutowej lekcji. Ponadto w każdej klasie, w której lekcje zostały przeprowadzone, mierzyliśmy ich skuteczność. Na podstawie informacji zwrotnych zebranych zarówno od uczniów uczestniczących w lekcjach, jak i od osób je prowadzących wprowadziliśmy poprawki w scenariuszach. Scenariusze lekcji zawierają wszelkie potrzebne do ich przeprowadzenia informacje oraz materiały (rysunki, historyjki, wykresy), przygotowane z myślą o 45-minutowych lekcjach wychowawczych.

W poniższej tabeli przedstawiany zalecaną przez nas kolejność lekcji wraz z ich krótką charakterystyką.

Numer lekcji	Nazwa lekcji	Opis lekcji
1.	Różne rodzaje przemocy	Uczniowie poznają różne rodzaje przemocy oraz przykłady zachowań przemocowych z różnych kategorii. Omawiają wyniki badań na temat zachowań przemocowych w szkole.
2.	Przemoc relacyjna	Czym jest przemoc relacyjna? Uczniowie poznają typy przemocy relacyjnej, np. izolowanie, wyśmiewanie, wykluczanie, ignorowanie.
3.	Cyberprzemoc	Uczniowie poznają formy cyberprzemocy – dręczenia i prześladowania za pomocą mediów społecznościowych. Wiedzą, jak unikać cyberprzemocy, a w razie jej pierwszych przejawów zgłaszają problem zaufanej osobie.
4.	Koło przemocy rówieśniczej	Uczniowie poznają role i mechanizmy, jakie występują w przemocy rówieśniczej. Uczniowie analizują m.in. kluczową rolę świadków przemocy.
5.	Konflikty	Uczniowie poznają różne formy konfliktu. Uczą się rozpoznawać konflikt i nazywać go, a także dzielić konflikty na konstruktywne, potrzebne i wspierające walkę z problemem oraz na niepotrzebne i destruktywne, które popychają ludzi do walki.
6.	Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej	Uczniowie poznają mechanizmy psychologiczne odpowiedzialne za bierność świadków prześladowania rówieśniczego.
7.	Atrybucje	Uczniowie analizują powody zachowań osób uznawanych za innych inne i narażonych na wykluczenie rówieśnicze. Uczą się, w jaki sposób najczęściej dokonujemy atrybucji, na czym polega podstawowy błąd atrybucji i jak go unikać.
8.	Zasady dobre dla każdej szkoły	Uczniowie analizują zasady panujące w szkole. Rozumieją swoją rolę w tworzeniu dobrych zasad w szkole. Potrafią wymienić dobre zasady. Wspólnie opracowują zestaw zasad do wykorzystania w klasie.
9.	Zgłaszanie przemocy	Uczniowie dowiadują się, jak ważne jest zgłaszanie aktów przemocy dla poprawy bezpieczeństwa ofiar i budowania dobrych relacji w klasie.
10.	Inność i różnorodność	Uczniowie wskazują na zależność pomiędzy nadaniem komuś etykiety innego/dziwnego a zachowaniem wobec niego, np. dokuczaniem mu lub odrzuceniem go w klasie.
11.	Różnice indywidualne w klasie	Uczniowie doświadczają podstawowych różnic. Poznają różnice widoczne i niewidoczne, a także uwarunkowania w zakresie różnic indywidualnych. Doświadczają, jak różni się nasza wiedza o nas samych od naszej wiedzy o innych.

Scenariusze lekcji zawierają niezbędne wskazówki, które pomogą prowadzić zajęcia w klasie: informacje dla nauczyciela, zadania dla uczniów, przykładowe wypowiedzi, dodatkowe materiały i definicje oraz rysunki. Zgodnie z naszymi doświadczeniami proponowane scenariusze można wykorzystywać pojedynczo albo zrealizować po kolei jako zamknięty cykl tematyczny.

Szkołom, które rozpoczynają wdrażanie programu RESQL, zalecamy realizację co najmniej 4 pierwszych lekcji. Dotyczą one bezpośrednio problemu przemocy, różnych jej form oraz sposobów reagowania na nią. Sądzymy również, że regularne prowadzenie tych lekcji oraz powtarzanie ich w tej samej lub nieco zmodyfikowanej formie w danej klasie może przynieść wymierne skutki. Przywoływanie znanych uczniom struktur i treści pozwala je lepiej zrozumieć i na bieżąco odwoływać się do nich. Ponadto nauczycielka/nauczyciel może wykorzystać przykłady, ćwiczenia i rysunki z poszczególnych lekcji jako materiał do dyskusji o bieżących sprawach klasy. Autorzy wielu rekomendowanych programów dotyczących zapobiegania przemocy rówieśniczej podkreślają, jak ważne jest regularne przypominanie uczniom takich treści jak:

- 1) czym jest przemoc? czy określone zachowanie jest przemocą? jak je odróżnić od tego, co przemocą nie jest?
- 2) jakie zasady panują w mojej klasie i szkole?
- 3) jak powinienem się zachować, kiedy jestem świadkiem przemocy?
- 4) co mogę zrobić, kiedy przemoc mnie dotyka? do kogo i jak zwrócić się o pomoc?

Zgodnie z naszymi doświadczeniami proponowane scenariusze lekcji nie nadają się dla klas niższych niż piąte klasy szkół podstawowych. Lekcje przeprowadzane zgodnie z proponowanymi scenariuszami można traktować jako element szerszych oddziaływań profilaktycznych i wychowawczych. W nowych klasach, które zaczynają wspólną pracę (np. w pierwszych klasach szkół ponadpodstawowych), można wykorzystać scenariusze jako część działań integrujących i budujących klimat klasy.

To nauczycielka/nauczyciel decyduje, w jaki sposób przeprowadzić daną lekcję: jak rozłożyć poszczególne elementy, ile czasu dać uczniom na kolejne zadania. Z naszych doświadczeń wynika, że młodsi uczniowie lepiej reagują, kiedy zadania trwają krótko, a czas na podanie przykładów i sposób ich prezentowania ustala nauczycielka/nauczyciel. Starsze klasy pozwalają na większą swobodę, więcej czasu można poświęcić na omawianie przykładów podawanych przez uczniów i wyników ich pracy w grupach.

W klasach, w których spodziewamy się trudności z utrzymaniem dyscypliny, proponujemy na początku lekcji:

- 1) określić zasady indywidualnego wypowiedzania się uczniów: kto mówi? kiedy mówi? ile czasu ma na to? – polecamy raczej krótkie wypowiedzi lub odpowiedzi spisane na karteczkach,
- 2) omówić sposób prezentacji wyników pracy w grupie: np. cała grupa przedstawia wyniki pracy, a kolejność prezentacji i ich czas ustala z góry nauczycielka/nauczyciel (np. 2 minuty dla każdej grupy).

Bibliografia

1. Mazur, J., Małkowska-Szcutnik, A. (red.) (2018), *Zdrowie uczniów w 2018 roku na tle nowego modelu badań HBSC*. Warszawa: Instytut Matki i Dziecka.
2. Przewłocka, J. (2015), *Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach. Raport z badania*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
3. Pyżalski, J. (2018), Przeciwdziałanie przemocy rówieśniczej w szkole – krytyczny przegląd stosowanych rozwiązań. *Dziecko krzywdzone. Teoria – Badania – Praktyka*, 17 (1), s. 30–45.
4. Pyżalski, J., Poleszak, W. (2019), Programy profilaktyki przemocy rówieśniczej i cyberbullyingu. W: R. Porzak (red.), *Profilaktyka w szkole. Stan i rekomendacje dla systemu oddziaływań profilaktycznych w Polsce* (s. 183–189). Lublin: Fundacja „Masz Szanse”.
5. Pyżalski, J., Zdrodowska, A., Tomczyk, Ł., Abramczuk, K. (2019), *Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza.
6. Sitek, M., Ostrowska, E.B. (red.) (2020), *PISA 2018. Czytanie, rozumienie, rozumowanie*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
7. Twemlow, S.W., Sacco, F.C. (2013), How and Why Does Bystanding Have Such a Startling Impact on the Architecture of School Bullying and Violence? *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 10 (3), s. 289–306.
8. Wojciszke, B. (2003), *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa: Scholar.
9. Wójcik, M., Hełka, A., Wośko, A. (2016), Tworzenie pozytywnego klimatu klasy gimnazjalnej jako czynnik zapobiegający wykluczeniu i przemocy rówieśniczej. W: A. Bańka, K. Popiołek, M. Wójcik, A. Hełka, J. Płachetka (red.), *Człowiek w społeczności lokalnej – partycypacja, zasoby, aktywizacja* (s. 89–104). Poznań: Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
10. Wójcik, M., Mondry, M. (2017), Badania partycypacyjne z udziałem młodzieży. Projekt INKLA zapobieganie przemocy rówieśniczej oraz projekt Photovoice – Szkoła, klasa, grupa rówieśnicza – blaski i cienie. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 20 (4), s. 85–102.

Lekcja

1

Różne rodzaje przemocy

TEMAT:

Czy to przemoc? O przemocy i jej różnych rodzajach

Czas:

45 minut.

Formy pracy:

- dyskusja,
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- kartki z wydrukowaną tabelą z różnymi rodzajami agresji,
- wydrukowane lub wyświetlane na rzutniku wykresy na temat przemocy w szkole.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- rozpoznaje różne rodzaje przemocy,
- uświadamia sobie skalę przemocy w szkole,
- odróżnia agresję od przemocy,
- dostrzega problem przemocy relacyjnej,
- potrafi podać przykłady różnych rodzajów przemocy.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (analiza tekstu, metoda przypadków).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Tematem dzisiejszych zajęć są różne rodzaje przemocy, także te, z którymi możemy spotkać się w szkole. Zastanówmy się na początek, czym różnią się: agresja, przemoc i dręczenie szkolne.

2. Uczniowie na ochotnika odpowiadają. Nauczyciel/nauczycielka może im podpowiadać lub ich naprowadzać.

Na końcu nauczyciel/nauczycielka podsumowuje ich odpowiedzi.

Podsumujmy Wasze pomysły:

- **agresja** – to zachowanie, którego celem jest zadanie cierpienia innej osobie, która stara się go uniknąć,
- **przemoc** – to zachowanie, w którym strona agresywna wykorzystuje swoją przewagę nad ofiarą,
- **dręczenie szkolne** (ang. *bullying*) – to typ zachowań agresywnych, z którym mamy do czynienia, gdy jeden uczeń lub grupa uczniów wielokrotnie atakuje relatywnie słabszą osobę, upokarza ją lub wyklucza z grupy.

II. Ogniwu centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom zadanie 1 (szukanie definicji różnych rodzajów agresji).

Proszę, usiądźcie w grupach po 4–5 osób. Teraz wypiszę na tablicy nazwy różnych rodzajów agresji. Spróbujcie zdefiniować każdy z tych rodzajów agresji. Potem wspólnie je przedyskutujemy.

Nauczyciel/nauczycielka pisze na tablicy:

- agresja fizyczna,
 - agresja relacyjna,
 - agresja werbalna,
 - agresja materialna,
 - agresja elektroniczna.
2. Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, by przedstawili swoje definicje. Może uzupełniać wypowiedzi uczniów, prosić ich o uszczegółowienie.

Jeśli nauczyciel/nauczycielka uważa, że jest to potrzebne, podsumowuje propozycje uczniów.

- **Agresja fizyczna** – gdy dochodzi do fizycznego kontaktu agresora i ofiary, np. potrącenie, przewrócenie, pobicie.
- **Agresja relacyjna** – bez fizycznego kontaktu, gdy agresor celowo działa tak, by doprowadzić do obniżenia statusu ofiary w grupie lub wykluczenia jej z grupy, np. obmawianie, **wykluczanie z grona znajomych, celowe niezapraszanie do wspólnych aktywności**.
- **Agresja werbalna** – bez fizycznego kontaktu, gdy agresor w obecności ofiary atakuje ją słowami, np. wyzywanie, przezywanie, wyśmiewanie.
- **Agresja materialna** – agresja związana z przedmiotami lub pieniędzmi, które należą do ofiary, np. kradzież lub niszczenie rzeczy ofiary.
- **Agresja elektroniczna** – agresja z użyciem nowych technologii, np. złośliwy SMS, e-mail, wpis w serwisie społecznościowym, umieszczanie w Internecie zdjęć lub filmów ośmieszających ofiarę.

3. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom zadanie 2 (szukanie przykładów różnego rodzaju agresji).

W szkole możemy wyróżnić podtypy każdego z tych rodzajów agresji. Rozdam Wam teraz tabelę z różnymi typami agresji, a Wy postarajcie się napisać konkretne przykłady takich zachowań, np. przezywanie niecenzuralnym słowem, mówienie komuś bardzo przykrych rzeczy.

Nauczyciel/nauczycielka rozdaje grupom kartki z wydrukowaną tabelą.

<p>agresja relacyjna</p> 	
<p>agresja fizyczna</p> 	

agresja elek- troniczna 	
agresja materialna 	
agresja seksualna 	
agresja werbalna 	

Uwaga: W tabeli znalazła się również agresja seksualna. Nauczyciel/nauczycielka podejmuje decyzję, czy będzie omawiał w grupie ten rodzaj agresji. Jeśli nie, usuwa ten wiersz z tabeli przed jej wydrukowaniem.

4. Po zakończeniu pracy przedstawiciele grup czytają przykłady zachowań.

Nauczyciel/nauczycielka może sprawdzać odpowiedzi uczniów z tabelą z podanymi przykładami.

Uwaga: Niektóre zachowania przemocowe można zaklasyfikować do więcej niż jednego typu agresji. Np. jeśli przemoc relacyjna wyraża się w słowach lub za pomocą narzędzi elektronicznych, jest tożsama z agresją werbalną lub elektroniczną.

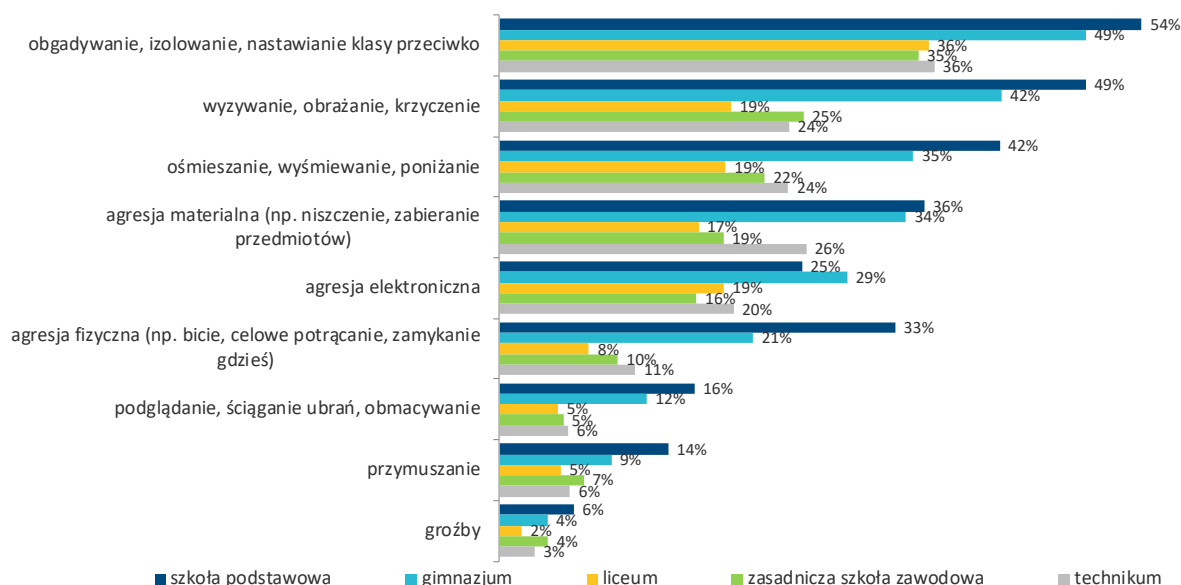
<p>agresja relacyjna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • obgadywanie, izolowanie, nastawianie klasy przeciwko komuś • ośmieszanie lub wyśmiewanie, poniżanie • mówienie kłamstwa na czyjś temat lub obgadywanie • nastawianie klasy przeciwko komuś, namawianie, żeby z kimś nie rozmawiać • wykluczanie ze wspólnych zajęć, zabaw, imprez itp. • wyrzucanie z grup na Facebooku itp. • mówienie lub robienie czegoś, żeby inni się z kogoś śmiali albo żeby kogoś poniżyć, np. wyśmiewanie się, przezywanie, przedrzeźnianie, dokuczanie, pokazywanie nieprzyzwoitych gestów • opowiadanie różnych historii o czyjejś rodzinie, żeby go/ją poniżyć • wymyślanie i rozpowszechnianie plotek o kimś • naśmiewanie się z sytuacji materialnej rodziców
<p>agresja fizyczna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • bicie, celowe potrącanie, zamykanie gdzieś • zamykanie kogoś w szatni lub toalecie • napadanie na kogoś w drodze ze szkoły • szturchanie kogoś, gdy przechodzi korytarzem • potrącanie • wytrącanie książek albo innych rzeczy z ręki • wpychanie na ścianę, podkładanie nogi • wpychanie do damskiej/męskiej toalety i przytrzymywanie drzwi, aby ktoś nie mógł wyjść • celowe rzucanie w kogoś czymś ciężkim • poważne pobicie, które wymaga wizyty u lekarza lub pielęgniarki • atakowanie niebezpiecznym przedmiotem • grożenie, że się kogoś pobije albo zrobi mu krzywdę
<p>agresja elektroniczna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • obrażanie przez Internet lub w SMS-ach, wyzywanie przez Internet lub w SMS-ach, hejtowanie, komentowanie wpisów w Internecie w obraźliwy sposób • grożenie przez Internet • włamanie się na czyjeś konto internetowe, do czyjegoś profilu lub telefonu albo podszywanie się pod kogoś – np. użycie czyjegoś profilu lub telefonu bez jego zgody • wysyłanie niechcianych SMS-ów, e-maili, wpisów, linków, obrazków, zdjęć – np. obraźliwych, obrzydliwych, denerwujących • wbrew czyjejś woli wrzucanie do Internetu (np. na Facebooka, bloga itp.) lub rozsyłanie telefonem informacji, zdjęć i filmów, które ośmieszają tę osobę albo ją poniżają, rozpowszechnianie kłamstw na czyjś temat w Internecie • celowe usuwanie kogoś ze znajomych przez kilka osób albo całą klasę w jakimś serwisie (np. na Facebooku, Instagramie) lub wykluczanie kogoś z jakiejś grupy internetowej
<p>agresja materialna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • kradzież rzeczy lub pieniędzy • niszczenie rzeczy • zmuszanie do oddania czegoś lub kupienia czegoś pod wpływem groźby • robienie czegoś z rzeczami innej osoby bez jej zgody, np. wyrzucanie książki z plecaka • pisanie po czyichś zeszytach lub książkach • zabieranie jedzenia lub częstowanie się czyimś jedzeniem bez pozwolenia
<p>agresja seksualna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • podglądanie • zdejmowanie ubrań • obmacywanie • robienie zdjęć w szatni • opowiadanie erotycznych dowcipów • komentowanie czyjegoś wyglądu w sposób wulgarny • wciąganie do szatni przeznaczonej dla płci przeciwnej • tworzenie list rankingowych, w których porównuje się osoby pod kątem ich atrakcyjności • zakładanie się z innymi, że się kogoś uwiedzie tylko po to, żeby go potem ośmieszyć
<p>agresja werbalna</p> 	<ul style="list-style-type: none"> • przezywanie obraźliwymi słowami • wymyślanie i używanie obraźliwych lub poniżających przezwisk • obrażanie kogoś przy świadkach • naśmiewanie się z kogoś publicznie • drwienie z kogoś publicznie • dogadywanie podczas odpowiedzi na lekcji

III. Ogniuwo końcowe

1. Nauczyciel/nauczycielka zachęca uczniów do dyskusji, zadając im pytanie o najczęstsze przejawy agresji w szkołach.

Jak myślicie, jakie zachowania najczęściej występują w szkołach?

Jako punkt odniesienia do dyskusji nauczyciel/nauczycielka pokazuje uczniom wykres 1 dotyczący przemocy w szkole: wyświetla go na rzutniku albo rozdaje wydrukowany na kartkach. Omawia przedstawione na wykresie dane.

Spójrzcie na wyniki badań przeprowadzonych przez Instytut Badań Edukacyjnych wśród 10 993 uczniów z 555 klas. Jak myślicie, dlaczego te rodzaje przemocy najczęściej występują w szkole?

2. Nauczyciel/nauczycielka rozwija temat, zachęcając do dyskusji, który rodzaj agresji jest odczuwany najdotkliwiej.

Jak myślicie, jaki rodzaj przemocy jest najbardziej dotkliwy dla ofiar?

Jako punkt odniesienia do dyskusji nauczyciel/nauczycielka pokazuje uczniom wykres 2 dotyczący przemocy w szkole: wyświetla go na rzutniku albo rozdaje wydrukowany na kartkach. Omawia przedstawione na wykresie dane.

Lekcja

2

Przemoc relacyjna

TEMAT:

Czym jest przemoc relacyjna?

Czas:

25–30 minut.

Formy pracy:

- indywidualna,
- w grupach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- rysunki różnych zachowań w grupie, w tym różnych rodzajów agresji i przemocy,
- tematy do dyskusji napisane na kartkach – do wylosowania przez grupy.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- wskazuje, czym jest przemoc relacyjna, i odróżnia ją od innych rodzajów przemocy,
- wskazuje konsekwencje przemocy relacyjnej,
- wskazuje, dlaczego dochodzi do przemocy relacyjnej oraz jakie są jej skutki,
- wskazuje sposoby, jak zapobiegać przemocy relacyjnej.

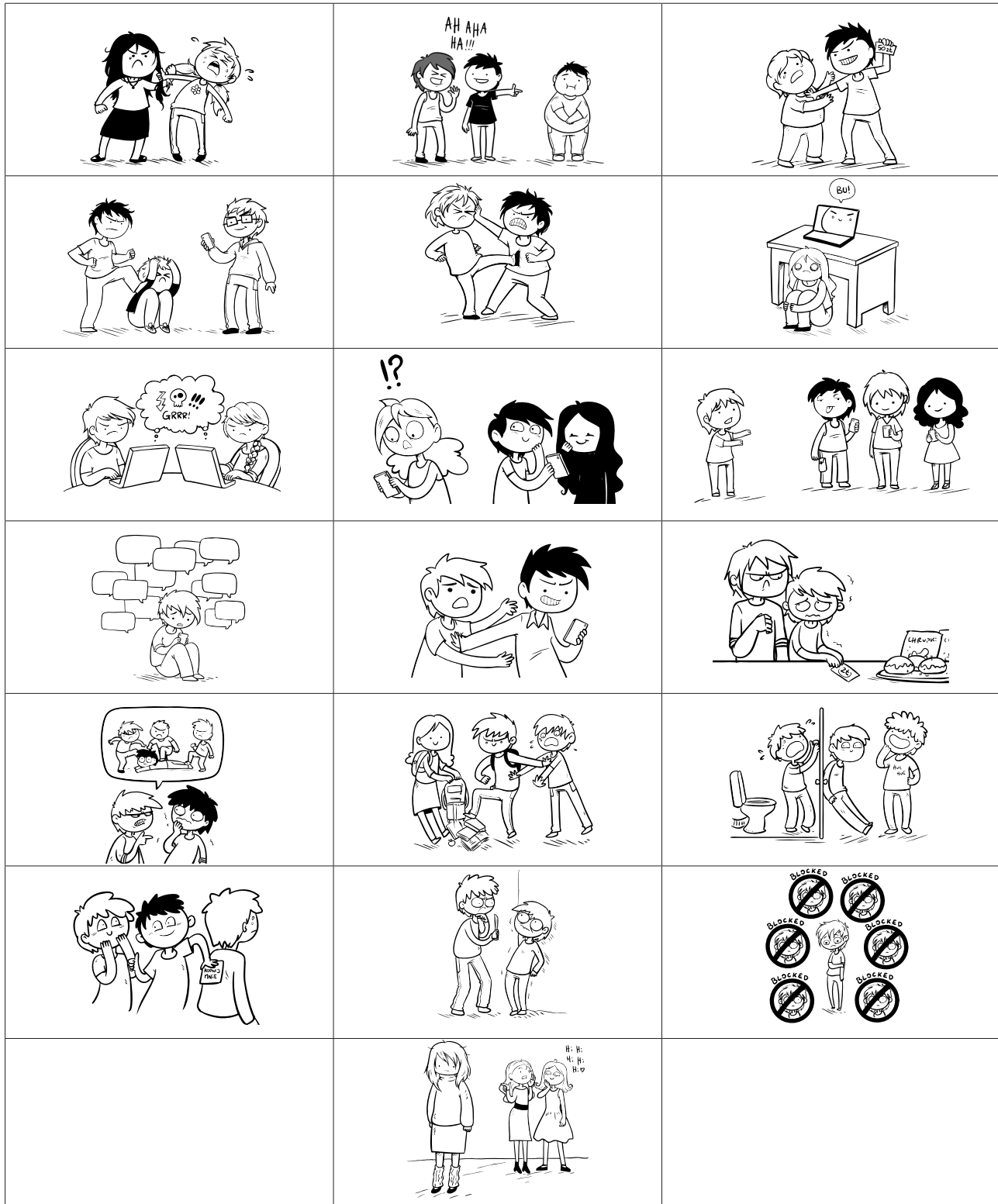
Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (wybór obrazków, pisanie przykładów).

I. Ogniwu wstępne

1. Na początku lekcji nauczyciel/nauczycielka kładzie na ławkach wydrukowane rysunki, które ilustrują różne rodzaje przemocy, zarówno fizyczną agresję, jak i przemoc o charakterze relacyjnym, ale też sytuacje nieoczywiste.

Rysunków musi być co najmniej 2 razy więcej niż uczniów w klasie.

- 2.** Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji i objaśnia im zadanie 1 (szukanie sytuacji, które kojarzą się z przemocą).

Dzisiejsza lekcja będzie dotyczyć agresji i przemocy doświadczanej przez uczniów w szkołach. Przed Wami leżą kartki z różnymi rysunkami. Proszę, żeby każdy z Was wybrał jeden rysunek. Taki, który najbardziej mu się kojarzy się z przemocą i agresją w szkole.

Z różnych badań wynika, że uczniowie pytani o przemoc czy agresję najczęściej wskazują na jej fizyczne przejawy. Ta część lekcji ma doprowadzić do dyskusji na temat tego, że przemoc i agresja mogą różnie się przejawiać, i uświadomić uczniom, że poza przemocą fizyczną istnieją również inne jej rodzaje, często bardzo dotkliwe.

- 3.** Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, by przedstawili wybrane przez siebie rysunki.

Pokażcie, proszę, jakie rysunki wybraliście. Powiedzcie krótko, co na nich widzicie.

Każdy uczeń/każda uczennica omawia wybrany rysunek.

- 4.** Nauczyciel/nauczycielka podsumowuje zadanie 1.

- 4a.** Jeśli większość uczniów wybrała rysunki z przemocą fizyczną, nauczyciel/nauczycielka zwraca uwagę na inne rodzaje przemocy i wprowadza pojęcie przemocy relacyjnej. Na tym etapie nauczyciel/nauczycielka ogólnie opowiada uczniom o różnych rodzajach przemocy, ale nie podaje jeszcze konkretnych przykładów zachowań.

Widzę, że większość z Was wybrała rysunki pokazujące agresję fizyczną. To naturalne, ponieważ badania pokazują, że uczniowie pytani o przemoc czy agresję najczęściej wskazują właśnie na fizyczne jej przejawy. Przemoc może jednak przybierać różne formy. Czasem uczniowie nie krzywdzą nikogo fizycznie, a jednak zachowują się tak, że inna osoba cierpi. Dzisiaj będziemy się zajmować właśnie przemocą inną niż fizyczna – przemocą relacyjną. Ta przemoc została tak nazwana, ponieważ dotyczy relacji w grupie. Nie chodzi o fizyczny atak na inną osobę, tylko o przykrości innego rodzaju, które powodują, że dana osoba coraz gorzej czuje się w grupie, np. w klasie, do której chodzi.

- 4b.** Jeśli uczniowie wybrali różne rysunki, w tym sporo tych, które przedstawiają przemoc o charakterze relacyjnym, nauczyciel/nauczycielka wprowadza pojęcie przemocy relacyjnej.

Widzę, że wybraliście rysunki przedstawiające różne rodzaje przemocy. Większości z nas przemoc kojarzy się przede wszystkim z krzywdzeniem fizycznym. Fajnie, że dostrzegacie także inne zachowania, które mogą być przemocą. Dzisiaj będziemy się zajmować właśnie przemocą inną niż fizyczna

– *przemocą relacyjną*. Ta przemoc została tak nazwana, ponieważ dotyczy relacji w grupie. Nie chodzi o fizyczny atak na inną osobę, tylko o przykrości innego rodzaju, które powodują, że dana osoba coraz gorzej czuje się w grupie, np. w klasie, do której chodzi.

5. W obu przypadkach nauczyciel/nauczycielka może wyświetlić rysunki i po kolei je omówić, zwracając szczególną uwagę na te, które przedstawiają przemoc relacyjną.

II. Ogniwo centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom zadanie 2 (szukanie przykładów przemocy relacyjnej), rozdając każdemu uczniowi czystą kartkę.

*Teraz na tych kartkach napiszcie, proszę, przykłady konkretnych zachowań między uczniami, które są nieprzyjemne i krzywdzące. Chodzi mi o przykłady zachowań, które Waszym zdaniem mogą być **przemocą relacyjną**. Każdy opisuje samodzielnie na kartce jedno konkretne zachowanie. **Macie na to 3 minuty**.*

2. Nauczyciel/nauczycielka zbiera kartki i wypisuje podane przez uczniów przykłady na tablicy. Krótko podsumowuje przykłady wypisane na tablicy – adekwatnie do tego, co uczniowie napisali.

Widzę, że pierwsze przyszły Wam na myśl takie przykłady jak... Przemoc relacyjna polega m.in. na wykluczaniu kogoś z grupy, ignorowaniu, obgadywaniu, plotkowaniu o tej osobie, nastawianiu innych przeciwko niej, ośmieszaniu. Często jest dla ofiary takich zachowań bardziej dotkliwa niż przemoc fizyczna. Taka osoba czuje się poza grupą, nielubiana, nieakceptowana.

3. Nauczyciel/nauczycielka objaśnia uczniom zadanie 3 (dyskusja na temat różnych aspektów przemocy relacyjnej).

*Teraz odliczcie, proszę, do 4. Dobierzcie się w 4 grupy: jedyńki z jedyńkami, dwójki z dwójkami, trójki z trójkami, czwórki z czwórkami. **Każda grupa wylosuje po jednym temacie, nad którym będzie dyskutować. Po upływie 15 minut** poproszę przedstawicieli każdej z grup, żeby krótko powiedzieli o wnioskach z Waszej dyskusji.*

Nauczyciel/nauczycielka może wcześniej wydrukować pytania lub napisać je na kartkach albo tablicy.

- Jak może się zachować osoba, wobec której inni uczniowie zachowują się w taki sposób, jaki opisaliście na kartkach?

- Jak myślicie, dlaczego uczniowie stosują przemoc relacyjną? Czy takie zachowania to tylko żarty? Uzasadnijcie, dlaczego tak albo dlaczego nie.
 - Jak mogą się zachować osoby, które obserwują taką sytuację, np. inni uczniowie w klasie? Co można zrobić, gdy jest się świadkiem przemocy relacyjnej?
 - Co każdy z Was może zrobić, żeby w klasie było jak najmniej przypadków przemocy relacyjnej?
4. Przedstawiciele grup krótko przedstawiają wyniki dyskusji pozostałym uczniom.

III. Ogniwko końcowe

1. Nauczyciel/nauczycielka dziękuje uczniom za wspólną pracę i podsumowuje zajęcia.

Dziękuję Wam za dzisiejszą pracę na lekcji. Lekcja dotyczyła trudnej sprawy. Nietatwo jest o tym mówić. Przemoc relacyjna dotyka wielu uczniów w każdej szkole, nie tylko w Polsce, ale na całym świecie. Taka przemoc jest dla ofiary bardzo nieprzyjemna, często powoduje jej ogromne cierpienie. Każdy chce czuć się częścią grupy, być lubianym, akceptowanym. To jest naturalna potrzeba człowieka. Czasem coś, co nam może się wydawać tylko żartem, komuś innemu może sprawić dużą przykrość, narazić go na ośmieszenie, wykluczenie. Proszę, starajcie się unikać takich zachowań. Zawsze zastanówcie się, czy dany żart będzie śmieszny również dla osoby, której dotyczy. Pamiętajcie też o innych zachowaniach, które mogą ograniczyć przypadki takiej przemocy w Waszej klasie i w ogóle w naszej szkole.

Warto w tym miejscu wymienić te sytuacje, które wymyślili sami uczniowie.

Lekcja

3

Cyberprzemoc

TEMAT:

Jak wygląda przemoc w sieci?

Czas:

40 minut.

Formy pracy:

- indywidualna,
- w zespołach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- gotowe karty pracy z definicjami rodzajów cyberprzemocy,
- tabela do pracy w grupach,
- duże arkusze papieru i kolorowe mazaki.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- zna pojęcie cyberprzemocy,
- zna zagrożenia związane z Internetem,
- zna skutki stosowania cyberprzemocy,
- umie scharakteryzować cyberprzemoc i podać jej przykłady,
- szuka sposobów przeciwdziałaniu cyberprzemocy,
- wie, jak się zachować, gdy spotka się z cyberprzemocą.

Metody:

- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (pisanie przykładów, analiza tekstu).
- metody asymilacji wiedzy (dyskusja).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

*Tematem dzisiejszej lekcji będzie nowy rodzaj przemocy, który pojawił się dzięki rozwojowi nowych technologii, czyli **cyberprzemoc**.*

Nauczyciel/nauczycielka przedstawia definicję cyberprzemocy.

Cyberprzemoc, po angielsku cyberbullying, to przemoc, w której sprawcy wykorzystują Internet i środki komunikacji elektronicznej, m.in. telefony komórkowe. Cyberprzemoc możemy podzielić na kilka rodzajów. Cyberprzemoc to zagrożenie, które z roku na rok rozszerza swój zasięg i dotyka coraz większej liczby ludzi, zwłaszcza tych, którzy częściej korzystają ze zdobyczy nowych technologii.

2. Nauczyciel/nauczycielka przedstawia krótko różne rodzaje cyberprzemocy, nie omawia ich jednak szczegółowo. Może wypisać ich nazwy na tablicy lub pokazać slajd.

- **Flaming** (ang. *flame war*)
- **Prześladowanie** (ang. *harassment*)
- **Kradzież tożsamości** (ang. *impersonation*)
- **Upublicznianie tajemnic** (ang. *outing*)
- **Śledzenie** (ang. *cyberstalking*)
- **Happy slapping**
- **Oczernianie/Poniżanie** (ang. *denigration*)
- **Wykluczanie** (ang. *exclusion*)
- **Agresja techniczna**

W materiałach do tej lekcji znajdują się rysunki, które Nauczycielka/Nauczyciel może wykorzystać i zilustrować nimi określony typ przemocy.

II. Ogniwu centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom zadanie 1 (jak reagować na cyberprzemoc).

Proszę, podzielcie się na 9 grup – tyle, ile mamy rodzajów cyberprzemocy – po 2–3 osoby. Każda z grup dostanie kartę z definicją jednego rodzaju cyberprzemocy. Zastanówcie się, co każdy z Was mógłby zrobić sam, gdyby zetknął się z taką przemocą, oraz kto i jak mógłby Wam pomóc. Rozdam Wam też duże arkusze papieru i mazaki. Podzielcie kartkę na 2 kolumny: „Co sam/

sama mogę zrobić?” oraz „Kto i jak może mi pomóc?”.

Nauczyciel/nauczycielka rozdaje każdej z grup po zalaminowanej karcie z definicją jednego rodzaju cyberprzemocy.

- **Flaming** (ang. *flame war*) – polega na publicznej, agresywnej wymianie zdań pomiędzy uczestnikami kanałów komunikacji, takich jak pokoje czatowe czy grupy dyskusyjne. W ten rodzaj agresji mogą się zaangażować dwie osoby lub więcej.
- **Prześladowanie** (ang. *harassment*) – polega na regularnym przesyłaniu nieprzyjemnych (agresywnych lub ośmieszających) wiadomości do ofiary za pomocą elektronicznych kanałów komunikacji, np. komunikatora internetowego, lub SMS-ów. Ten rodzaj agresji pojawia się także podczas gier online.
- **Kradzież tożsamości** (ang. *impersonation*) – polega na podszywaniu się pod ofiarę: sprawca udaje w cyberprzestrzeni, że jest kimś innym, tzn. ofiarą. Może to robić, bo uzyskał hasło użytkownika do jej profilu, komunikatora czy poczty elektronicznej: mógł je wykraść albo otrzymać od osoby, z którą ofiara się przyjaźniła. Czasami sprawca, podszywając się pod ofiarę, stosuje agresję elektroniczną wobec innych osób: np. wysyła z profilu ofiary obraźliwe treści do innych uczniów lub nauczycieli.
- **Upublicznianie tajemnic** (ang. *outing*) – polega na upublicznianiu prywatnych materiałów ofiary, w których posiadanie wszedł sprawca: np. zapisów rozmów, e-maili, zdjęć. Sprawca udostępnia te materiały osobom, dla których nie były one przeznaczone. Mógł wykraść te materiały z komputera lub telefonu ofiary albo uzyskać je, gdy przyjaźnił się z ofiarą, która mu ufała i powierzała różne sekrety, np. na komunikatorze.
- Śledzenie (ang. *cyberstalking*) – polega na inwigilacji ofiary elektronicznie i nękanii jej niechcianymi komunikatami. W szczególności agresja taka może dotyczyć osób, które wcześniej były w bliskiej relacji, np. byłego chłopaka lub dziewczyny. Dlatego też jest to najczęstszy rodzaj agresji elektronicznej, który definiuje się w aktach prawnych jako element tradycyjnego stalkingu, czyli nękania.
- **Happy slapping** – polega na prowokowaniu lub atakowaniu innej osoby oraz nagrywaniu takiego zdarzenia lub robienia w jego czasie zdjęć. Następnie sprawca rozpowszechnia kompromitujący materiał w Internecie – rozsyła go innym osobom.
- **Oczernianie/Poniżanie** (ang. *denigration*) – polega na upublicznianiu za pomocą elektronicznych narzędzi komunikacji nieprawdziwych informacji lub materiałów o innej osobie, które ją poniżają. Sprawca może przerabiać zdjęcia, tak aby sugerowały, że ofiara wykonuje czynności seksualne. Może też rozsyłać kłamliwe informacje o wydarzeniach, w których ofiara rzekomo brała udział.
- **Wykluczanie** (ang. *exclusion*) – polega na celowym usunięciu danej osoby z listy kontaktów internetowych lub niedopuszczeniu jej do tej listy (np. do listy znajomych w portalu społecznościowym).
- **Agresja techniczna** – polega na działaniach wymierzonych bezpośrednio nie w ofiarę, a w jej sprzęt komputerowy, oprogramowania lub infrastrukturę informatyczną (np. stronę internetową), np. rozsyłanie wirusów komputerowych lub włamywanie się do komputerów innych osób (*hacking*).

Nauczyciel/nauczycielka rysuje na tablicy przykładową tabelę.

Rodzaj przemocy: flaming	
Co sam/sama mogę zrobić?	Kto i jak może mi pomóc?

To zadanie ma uświadomić uczniom, że sprawca przemocy nie musi pozostawać bezkarny i że należy szybko działać, aby go unieszkodliwić.

Spróbujcie znaleźć sposoby, jak skutecznie powstrzymać sprawcę cyberprzemocy i wspierać jej ofiarę. Pamiętajcie, że cyberprzemoc jest karalna. Jeśli szybko zareagujemy, sprawca może ponieść konsekwencje swojego zachowania.

2. Po chwili przedstawiciele grup omawiają przed klasą „swój” rodzaj cyberprzemocy i prezentują swoje pomysły, jak z nim walczyć. Nauczyciel/nauczycielka zapisuje je na dużym arkuszu papieru.

III. Ogniwko końcowe

1. Na zakończenie lekcji uczniowie na podstawie swoich pomysłów tworzą kodeks postępowania na wypadek zetknięcia się z cyberprzemocą: jako jej ofiara lub świadek.

Przykładowy kodeks postępowania dla ofiar cyberprzemocy:

Jeśli jesteś ofiarą cyberprzemocy:

1. Zabezpiecz dowody.

Zanim skasujesz lub usuniesz hejtujące wpisy na portalu społecznościowym lub czacie, zapisz je na komputerze. Naciśnij klawisze Control i Print Screen, aby skopiować wpis, a następnie wklej go do dokumentu Word – możesz go wydrukować albo przesać e-mailem. Zapisz wszystkie wiadomości tekstowe i audio (poczta głosowa) na swoim telefonie.

2. Działaj.

Zablokuj treści i osobę, która je rozpowszechnia. Zgłoś nadużycie (np. na Facebooku kliknij „Zgłoś”), nawet jeśli nie znasz tożsamości sprawcy. Moderator strony lub portalu internetowego lub operator sieci komórkowej mogą zidentyfikować anonimowego sprawcę.

3. Zabezpiecz swoje dane.

Zmień wszystkie hasła dostępu do swoich danych, kont, profili.

4. Ujawnij sprawcę.

Poinformuj dorosłego: rodzica, nauczyciela, pedagoga szkolnego lub inną zaufaną osobę. Może on złożyć doniesienie na policję lub wystąpić o wszczęcie postępowania karnego.

5. Szukaj wsparcia.

Materiały dodatkowe:

Raport „Wilki i owce w Internecie, czyli raport na temat hej tu wśród młodzieży” z 2016 roku:

http://globaldignity.pl/wp-content/uploads/2018/03/Wilki-i-owce-w-internecie_raport_Global-Dignity-Poland_IQS_2016.pdf

Wnioski z raportu

- Hejt rodzi hejt! – to główny wniosek badania przeprowadzonego przez IQS na zlecenie MediaCap. Ze zjawiskiem hejtu bezpośredni kontakt miał co drugi z młodych Polaków w wieku 12–24 lat (48%): zarówno jako twórca hejtu (20%), jak i jego odbiorca (43%).
- Zjawisko hejtu nie jest dwubiegunowe. Badanych, którzy mają kontakt z hejtem, można podzielić na 3 grupy:
 - najbardziej liczną grupę osób, które doświadczającą hejtu innych (29%),
 - grupę osób, które komunikują się ze światem w ten sposób – hejtują, ale także są hejtowane przez innych (15%),
 - najmniej liczną grupę osób, które hejtują innych, ale same nie są hejtowane (5%).
- Hejtują przede wszystkim mężczyźni (26%) z niższym wykształceniem (25%), którzy sami doświadczyli hejtu (34%). Ich ofiarami padają głównie kumple (51%), w wieku 15–18 lat (55%). Rzadziej hejtu doświadczają najmłodsi, w wieku 12–14 lat (28%) oraz osoby lepiej wykształcone (27%). Rzadziej też hejt dotyka kobiet (35%).
- Hejt – zdaniem badanych – to obrażanie (33%), krytykowanie i wyśmiewanie (23%), wyrażanie niechęci (14%) czy bezpodstawne, niekonstrukttywne wypowiedzi i pomówienia (12%). Co piąty badany (20%) zetknął się z tym pojęciem, nie potrafił go jednak zdefiniować.
- Takie same emocje towarzyszą zarówno hejterom jak i hejtowanym: złość (40%), wkurzenie (37%), wściekłość (24%) – to dominujące emocje, które generują hejt.
- Hejterzy są przekonani, że w komentarzach ujawniają prawdę (34%). Komentują, zamieszczając memy (22%) lub pisząc dosadny komentarz (15%). Nie są też skłonni do przeproszenia innych – jedynie 17% badanych przeprosiło hejtowaną osobę.
- Poza smutkiem (33%) hejterzy u swoich ofiar wywołują także złość (33%), wkurzenie (32%), wściekłość (14%), a nawet płacz (5%)!
- Dominującą strategią hejtowanych jest ignorowanie hejterów (54%). Pomimo to hejterzy powinni również liczyć się z hejtem ze strony swoich ofiar (24% odpowiedziało hejterowi, co o nim myśli, zaś 22% „pocisnęło mu”) lub z zablokowaniem konta (21% zgłosiło sprawę administratorowi).
- Hejterzy i hejtowani przyjmują takie same strategie postępowania z wszechobecnym hejtem w Internecie: ignorują, piszą, co myślą, polemizują, odpowiadają hejterowi. Co piąty hejter i co dziesiąty hejtowany dołącza się do hejtu, jeśli uzna, że jest słuszny! Dodatkowo brak praktycznie jakichkolwiek sankcji i poczucie bezkarności generuje zachowania, które w dużej mierze nie miałyby miejsca, gdyby pod swoją opinią trzeba było się podpisać.

Lekcja

4

Koło przemocy rówieśniczej

TEMAT:

Świadkowie: jaka jest ich rola?

Czas:

40 minut.

Formy pracy:

- dyskusja,
- praca w parach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- kartki z opisem przykładowej sytuacji prześladowania,
- kartki z kołem prześladowania rówieśniczego.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- zna mechanizmy grupowe przemocy rówieśniczej,
- rozumie i przypomina sobie definicję przemocy rówieśniczej oraz prześladowania rówieśniczego,
- rozpoznaje role uczniów w sytuacji przemocy rówieśniczej.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (przyporządkowywanie opisanych postaci do odgrywanych przez nie ról).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Tematem dzisiejszej lekcji będzie uczestnictwo uczniów w prześladowaniu/dręczeniu innych oraz role, jakie wtedy odgrywają. Takie sytuacje zdarzają się w szkołach i trzeba być na nie przygotowanym, aby odpowiednio się zachować i zareagować. A żeby się przygotować, trzeba znać mechanizmy grupowe, które prowadzą do przemocy rówieśniczej.

2. Nauczyciel/nauczycielka przedstawia definicję prześladowania/dręczenia.

Przypomnę Wam, kiedy mówimy o prześladowaniu/dręczeniu:

*„O **prześladowaniu, dręczeniu** mówimy wtedy, gdy osoba jest przez dłuższy czas ofiarą zachowań agresywnych ze strony jednej lub kilku osób w klasie: wyzywania, naśmiewania, bicia, zabierania rzeczy, obgadywania itp. Prześladowana osoba jest często wykluczana z klasy: nikt nie chce z nią siedzieć, kolegować się, wracać razem ze szkoły. Zdarza się że jest prześladowana w Internecie: otrzymuje złośliwe komentarze i wpisy, publikuje się jej ośmieszające zdjęcia. Osoba prześladowana nie ma zazwyczaj swojej grupy przyjaciół, na których mogłaby liczyć, jest samotna. Jeżeli uczniowie/uczennice pokłócą się albo nawet pobiją, a potem pogodzą – to nie mówimy wtedy o prześladowaniu.”*

II. Ogniwu centralne

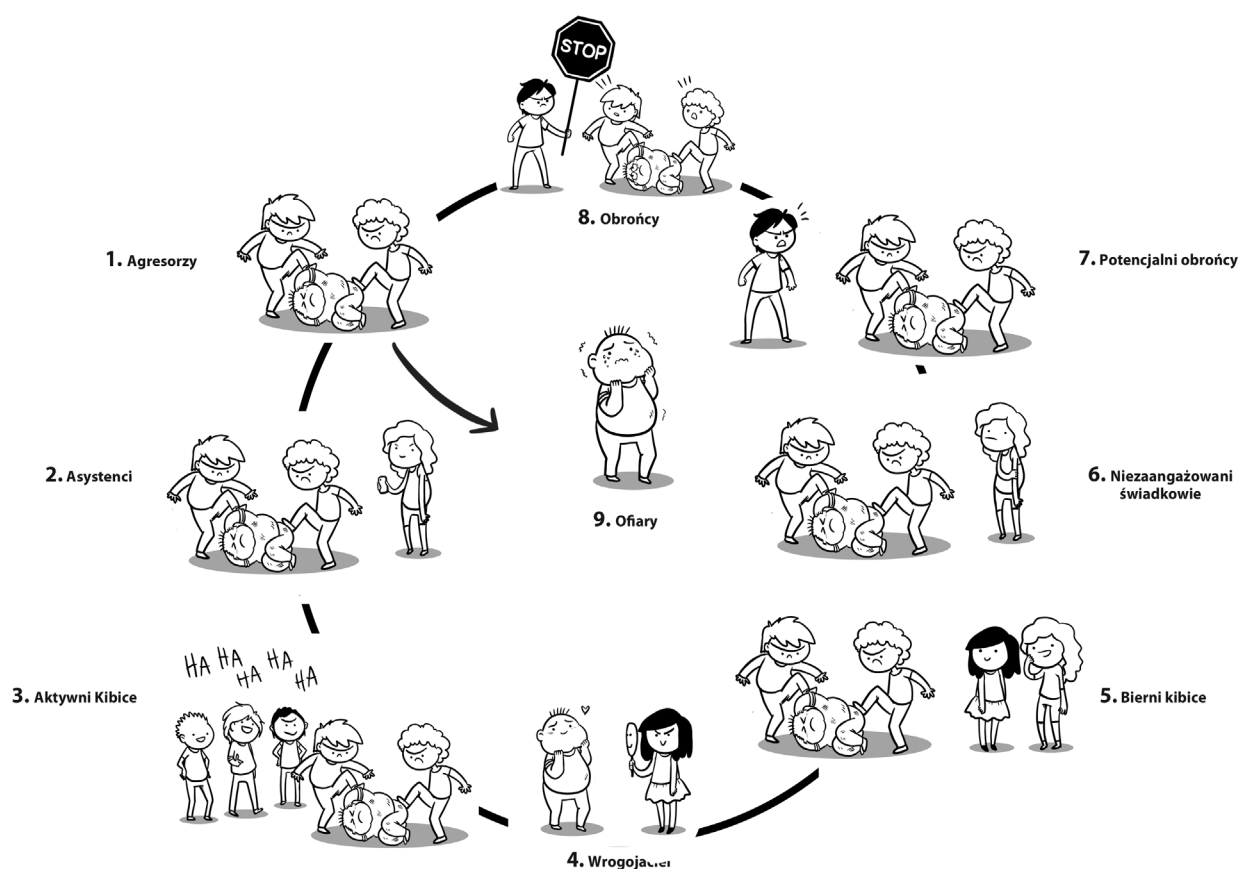
1. Nauczyciel/nauczycielka objaśnia uczniom zadanie 1 (przyporządkowanie konkretnych zachowań świadków do odgrywanych przez nich ról). Rozdaje im wydrukowany na kartkach opis przykładowej sytuacji prześladowania.

Proszę, usiądźcie w parach i przeczytajcie opis sytuacji, która miała miejsce w jednej ze szkół w Dallas.

„Meg dołączyła do klasy w zeszłym roku, gdy wszyscy się już znali. Paul i Mark zaczęli się śmiać z jej ubrań i krótkich włosów. Najpierw przezywali ją „pudding”, a potem popychali i szturchali, zabierali komórkę i buty na WF. Pat ze swoją grupą chętnie dołączali do nich, bo lubili, jak coś się działo: dogadywali, buczeli i robili miny. Raz nawet wszyscy razem zamknęli Meg w szatni i strasznie się śmiali, gdy potem płakała. Większość dziewczyn głównie się śmiała, jak była akcja, ale w zasadzie nic innego nie robiły. Chłopcy: Ben, Michael, Terry i Sam tylko patrzyli i olewali. Podobnie James i Albert, ale oni zawsze wychodzili i nie chcieli mieć z tym nic wspólnego. Po tej akcji z zamknięciem

w szatni Martha i Ana powiedziały wychowawczynie o tym, bo ta sytuacja strasznie je denerwowała. Po lekcjach, gdy nikt nie patrzył, starały się pocieszać Meg. Jedynym odważnym był Tom – mówił chłopakom, żeby dali jej spokój, raz nawet przywalił Paulowi. Ale Tom był rzadko w szkole, bo trenował. Ogólnie nikt z Meg nie siedział, nie rozmawiał ani nie zapraszał na urodziny. A... była jeszcze Ali. Podobno po lekcjach przyjaźniła się z Meg, ale w klasie udawała, że nie jest jej koleżanką i razem z dziewczynami śmiała się, gdy inni dokuczali Meg.”

2. W tym czasie nauczyciel/nauczycielka rysuje koło prześladowania rówieśniczego z numerami i etykietami ról – bez ich opisu – lub rozdaje uczniom w parach kartki z rysunkiem koła prześladowania rówieśniczego.

3. Nauczyciel/nauczycielka prezentuje uczniom koło prześladowania rówieśniczego.

Spójrzcie, proszę, na koło prześladowania rówieśniczego. Pokazuje ono wszystkich uczestników sytuacji prześladowania w klasie. Zastanówcie się, co robią uczniowie z klasy Meg i przyporządkujcie ich do przedstawionych ról.

4. Uczniowie podchodzą i wpisują imiona ucznia lub grupy uczniów przy odpowiednich numerach na kole, uzasadniając swoją odpowiedź. Nauczyciel moderuje wpisywanie, w razie potrzeby konsultuje się z klasą lub zmienia przyporządkowanie, odpowiednio to uzasadniając.

Poprawne odpowiedzi:

- Meg – ofiara prześladowania,
- Paul i Mark – agresorzy,
- Pat ze swoją grupą – asystenci,
- większość dziewczyn – aktywni kibice,
- Ben, Michael, Terry i Sam – bierni kibice,
- James i Albert – niezaangażowani świadkowie,
- Martha i Ana – potencjalni obrońcy,
- Tom – obrońca,
- Ali – wrogojaciel.

5. Nauczyciel/nauczycielka zachęca uczniów do dyskusji o tym, kto bierze udział w prześladowaniu w klasie.

Jeśli w klasie występuje prześladowanie – kto bierze w nim udział?

1) Dlaczego Paul i Mark zachowują się w ten sposób?

Sugerowana odpowiedź:

Prześladowanie ofiary to dla agresora narzędzie, które pozwala mu osiągnąć nagrodę – czyli zdobyć uwagę i podziw innych w grupie. Agresor chce być popularny, dlatego musi tak wybierać ofiarę, sytuację i sposób prześladowania, aby nie narazić się na ewentualne potępienie. Inni uczniowie w klasie stanowią dla agresora widownię, dla której odgrywa swój spektakl. Dlatego reakcje innych są dla agresora bardzo ważne.

2) Dlaczego tylko Tom broni Meg?

Sugerowana odpowiedź:

Tom jest pewny siebie i nie boi się agresorów. Wie, że inni uczniowie go lubią i na pewno nie odwrócą się przeciwko niemu.

Jako osoba, która rzadko bywa w szkole jest w pewien sposób [„pozytywny sposób” – bo nie przez wykluczenie] poza grupą i nie dotyczą go niektóre z działających tam mechanizmów?

Wierzą w swoją siłę, nie obawia się agresora.

Inni uczniowie:

- boją się narazić agresorom,
- nie wiedzą jak zareagować,
- uważają, że to nie ich sprawa.

3) Zastanówmy się nad aktywnymi i biernymi kibicami. Dlaczego oni zachowują się w ten sposób?

Sugerowana odpowiedź:

Jednym podoba się zachowanie agresora, ponieważ urozmaica nudny szkolny dzień („wreszcie coś się dzieje”). Inni:

- nie zdają sobie sprawy, że przyczyniają się do prześladowania,
- uważają, że to nie ich sprawa – to inni powinni reagować,
- nie chcą się mieszać w nieswoje sprawy,
- boją się,
- nie chcą odstawać zachowaniem od reszty klasy,
- uważają, że nic wielkiego się nie dzieje,
- uznają, że ofiara jest sama sobie winna.

6. Nauczyciel/nauczycielka podsumowuje tę część lekcji.

Uczniowie czasami nie odgrywają roli obrońcy, mimo że bardzo by chcieli, ponieważ boją się agresora, nie chcą stać się kolejną ofiarą, myślą że dogadywanie i dokuczanie jest normalne w szkole, uważają, że innych uczniów w klasie to nie obchodzi. Nie wiedzą, jak mogliby się zachować, i boją się wygłosić. Nie wiedzą, że nawet bierna postawa sprzyja prześladowaniu, bo agresor uważa biernych kibiców za swoich widzów.

III. Ogniuwo końcowe

1. Nauczyciel/nauczycielka przechodzi do podsumowania zajęć, kierując uwagę uczniów na ich własne postawy i zachowanie w sytuacji prześladowania w klasie.

Na koniec zastanówcie się, proszę, co każdy z Was mógłby zrobić, gdyby był w klasie, w której jeden lub kilku uczniów byłoby prześladowanych.

Przykładowe wypowiedzi:

- Porozmawiałbym z prześladowaną osobą po lekcjach, żeby dodać jej otuchy.

- Powiedziałbym o tej sytuacji nauczycielowi lub rodzicom.
- Nie śmiałbym się razem z innymi.
- Razem z moimi koleżankami zaprosiłabym tą osobę, żeby z nami usiadła.
- Pokazałbym Paulowi i Markowi, że to co robią, nie jest śmieszne.
- Razem z Tomem powiedziałbym im, żeby przestali.

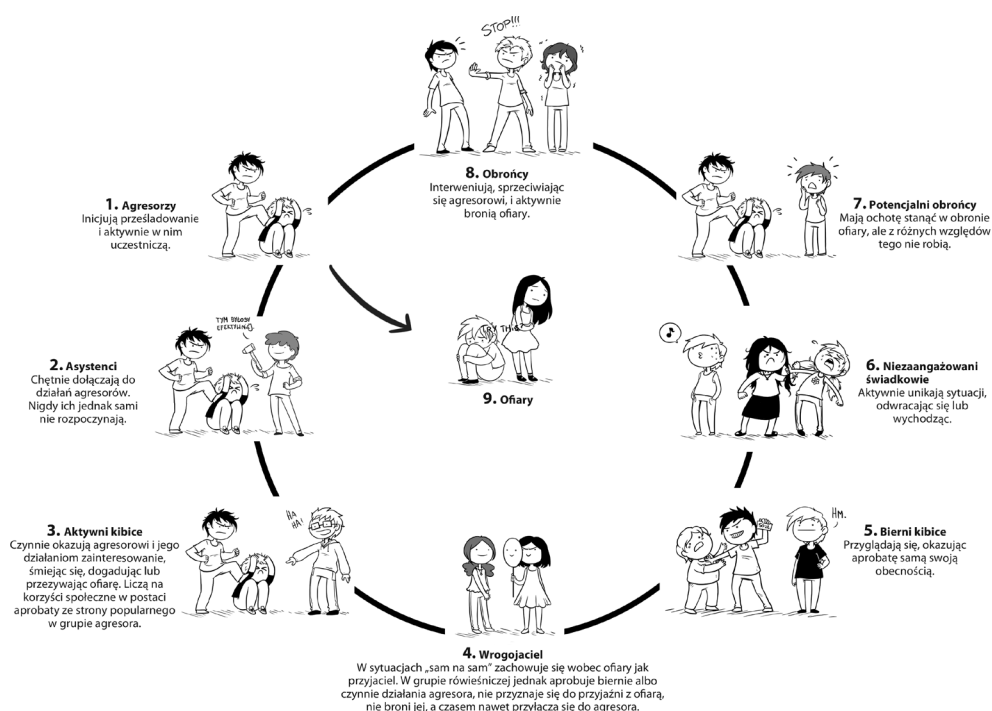
2. Nauczyciel/nauczycielka dziękuje uczniom za wspólną pracę. Na zakończenie podkreśla raz jeszcze znaczenie dobrej atmosfery w klasie i współpracy między uczniami dla ograniczenia przypadków przemocy rówieśniczej.

Dziękuję Wam za pracę na dzisiejszych zajęciach. Pamiętajcie, że dobra i przyjazna atmosfera w klasie zależy przede wszystkim od Was. Większość z Was nie popiera dokuczania, przezywania i prześladowania. Razem będzie Wam łatwiej reagować w sytuacji, gdy jesteście świadkami takich zachowań.

3. Po lekcji nauczyciel/nauczycielka lub uczniowie mogą wydrukować i powiesić w klasie koło prześladowania (w wersji bez opisów ról).

Materiały dodatkowe:

1. Koło prześladowania z opisami ról uczniów

2. Opisy motywów działania – jako uzupełnienie wypowiedzi uczniów

Agresor – prześladowanie ofiary to dla agresora narzędzie, które pozwala mu osiągnąć nagrodę: czyli zdobyć uwagę i podziw innych w grupie. Agresor chce być popularny, dlatego musi tak wybierać ofiarę, sytuację i sposób prześladowania, aby nie narazić się na ewentualne potępienie. Inni uczniowie w klasie stanowią dla agresora widownię, dla której odgrywa swój spektakl. Dlatego reakcje innych są dla agresora tak bardzo ważne.

Asystenci – choć sami nie inicjują prześladowania, chcą skorzystać z popularności agresora i zawsze są gotowi dołączyć do jego działań.

Aktywni kibice – działania agresora uważają za zabawne i nie zastanawiają się nad ich konsekwencjami dla ofiary. Uznają, że nie uczestniczą w prześladowaniu, ponieważ tylko się śmieją. Często nie zdają sobie sprawy z tego, że są głównym powodem działań agresora.

Wrogajaci – lubi ofiarę i chętnie spędza z nią czas po lekcjach, ale naciski rówieśników są tak silne, że w klasie nie przyznaje się do przyjaźni z ofiarą. Boi się, że sam zostanie kolejną ofiarą.

Bierni kibice – nie popierają działań agresora, ale uważają, że prześladowanie to nie ich sprawa, ponieważ np. ofiara nie jest ich bliskim kolegą/bliską koleżanką. Boją się interweniować, aby nie zostać kolejną ofiarą, lub nie wiedzą, w jaki sposób powinni się zachować. Patrzą na innych, którzy nie reagują, i postępują podobnie.

Niezaangażowani świadkowie – podobnie jak bierni kibice dystansują się od prześladowania, nie chcą się mieszać.

Potencjalni obrońcy – uważają, że nie są wystarczająco silni lub nie mają pozycji w klasie, aby skutecznie bronić ofiary, ale chętnie by to zrobili.

Obrońcy – wierzą w swoją siłę, nie obawiają się agresora.

Lekcja

5

Konflikty

TEMAT:

Jakie formy może mieć konflikt?

Czas:

40 minut.

Formy pracy:

- indywidualna.

Środki dydaktyczne/materiały:

- żółte karteczki samoprzylepne (post-it), tablica i kolorowe markery,
- schematy do przerysowania.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- zna różne formy konfliktu,
- potrafi rozpoznawać i nazywać konflikt,
- potrafi dzielić konflikty na:
 - konstruktywne i potrzebne – które pomagają rozwiązać problem oraz
 - niepotrzebne i destruktywne – które prowadzą do walki między ludźmi.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy, (dyskusja),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy. (metoda problemowa, metoda przypadków).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Na dzisiejszej lekcji będziemy analizować konflikt. W języku potocznym używa się słowa „konflikt” do opisu wielu bardzo różnych sytuacji pomiędzy dwoma uczestnikami: mogą to być dwie osoby, dwa państwa, dwie partie, dwie instytucje. Uczestników konfliktu może być też więcej. Zwyczajowo nazywa się ich stronami konfliktu.

2. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza pojęcie koła konfliktu.

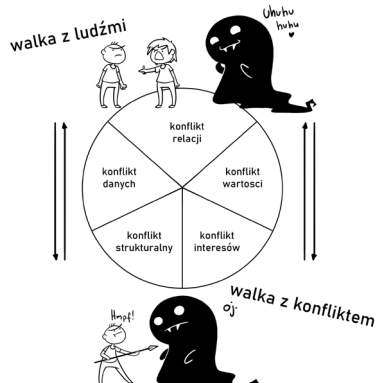
Jedno słowo „konflikt” na opis tych wszystkich sytuacji nie wystarczy. Dlatego specjaliści, którzy mają na co dzień do czynienia z sytuacjami konfliktowymi, rozróżniają różne typy konfliktów. Używają zazwyczaj do tego tzw. koła konfliktu, czyli popularnej klasyfikacji Christophera Moore’a. Celem dzisiejszej lekcji jest pokazanie Wam sposobów, które pozwalają zrozumieć sytuacje konfliktowe. Takie same metody stosują m.in. mediatorzy policyjni czy negocjatorzy w biznesie.

II. Ogniwu centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom pierwszą część zadania 1 (szukanie przykładów konfliktów).

Proszę, żebyście pomyśleli o wszystkich konfliktach, jakie przychodzą Wam do głowy. To mogą być konflikty w szkole, na osiedlu, w kraju albo międzynarodowe. Wypiszcie je na karteczkach samoprzylepnych, tak aby na jednej kartce znajdował się jeden konflikt. Macie na to 5 minut.

2. W tym czasie nauczyciel/nauczycielka rysuje koło konfliktu podzielone na 5 części, ale bez etykiet.

<p>Koło konfliktu</p>	 <p>The diagram shows a circle divided into five segments. Clockwise from the top, the segments are labeled: 'konflikt relacji', 'konflikt wartości', 'konflikt interesów', 'konflikt strukturalny', and 'konflikt danych'. Above the circle, two figures are shown talking, with the text 'walka z ludźmi' and 'Umówiły się'. Below the circle, a figure is shown shouting 'Huj!' at a large black monster-like figure, with the text 'walka z konfliktem' and 'Oj!'.</p>
------------------------------	--

3. Zanim nauczyciel/nauczycielka przejdzie do omawiania zadania 1, prezentuje rodzaje konfliktów.

Dziękuję, zachowajcie swoje kartki, wkrótce nam się przydadzą. Opowiem wam teraz o rodzajach konfliktu.

Konflikt relacji

- Jest to konflikt z drugim człowiekiem, niechęć do kogoś, nienawiść, chęć zaszkodzenia drugiemu człowiekowi.
- Towarzyszą mu silne emocje, stereotypami stereotypy i złą komunikacją.

Konflikt danych

- Wynika albo z braku informacji albo z błędnej informacji: np. jego źródłem może być plotka, że nowy kolega to złodziej – nic złego nie zrobił a już go wszyscy unikają.
- Może też wynikać z różnych spojrzeń na te same informacje, wybiórczego czytania tekstu itd.

Konflikt wartości

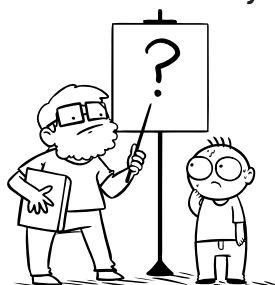
- Wynika z różnic w wyznawanych wartościach, stosowanych zwyczajach i normach. Obecnie w Polsce silnie zaostriżył się konflikt między wartościami pravicowymi (np. honor, hierarchia) a lewicowymi (np. równość, demokracja).

Konflikt interesów

- Pojawia się, gdy dwie lub więcej osób pragnie tego samego dobra i konkurują ze sobą, by je osiągnąć.
- Klasycznym konfliktem interesów są zawody sportowe lub mecze – obie strony chcą wygrać i to jak największą przewagą punktów.
- Nie można zaspokoić potrzeb obu stron jednocześnie, ponieważ na dłuższą metę remisy nikogo nie zadowolają.

Konflikt strukturalny

- Pojawia się najczęściej w strukturze społecznej (takiej jak instytucja), która wymusza konflikt stron. Czasem jest to korzystne i służy wyższemu celowi, np.:
 - konflikt oskarżyciela i obrońcy w sądzie,
 - konflikt policjanta, który kontroluje prędkość jazdy, i kierowcy, który przekroczył dozwoloną prędkość.
- W szkole konflikt strukturalny obserwujemy między uczniami a nauczycielami. Nauczyciele chcą, aby uczniowie nauczyli się możliwie najwięcej. Uczniowie – tak jak wszyscy racjonalnie myślący ludzie – próbują zminimalizować czas i wysiłek poświęcony na naukę.

4. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom drugą część zadania 1 (klasyfikowanie sytuacji konfliktowych zgodnie z kołem konfliktów).

Przyporządkujcie teraz po kolei swoje kartki z opisami konfliktu do poszczególnych części koła i przypnijcie je w odpowiednich miejscach. Powiedzcie, dlaczego uważacie, że to jest ten właśnie rodzaj konfliktu.

Nauczyciel/nauczycielka moderuje przyklejanie kartek. W razie potrzeby prosi o dodatkowe informacje, ewentualnie w dyskusji z klasą poprawia umiejscowienia konfliktu.

5. W ramach podsumowania tej części zajęć nauczyciel/nauczycielka zadaje uczniom pytanie do dyskusji.

Które konflikty najłatwiej zauważyć?

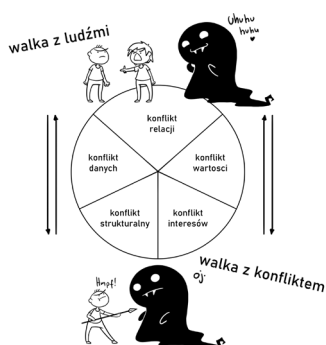
III. Ogniwko końcowe

1. Nauczyciel/nauczycielka zachęca do dyskusji, które konflikty prowadzą do walki między ludźmi, a które są walką z problemem, zadając pytanie o konflikty konstruktywne i destruktywne.

Które konflikty są konstruktywne, a które niszczą ludzi?

Nauczyciel/nauczycielka wprowadza rozróżnienie na walkę z ludźmi i walkę z problemem.

Walka z ludźmi a walka z problemem

Na grafice koła konfliktu można zauważyć, że konflikty relacji, danych i wartości to konflikty, które najbardziej szkodzą ludziom. W tych konfliktach ludzie najczęściej występują przeciwko sobie. Konflikty interesów i konflikty strukturalne to konflikty często konstruktywne, które mogą służyć większemu dobru społecznemu, np. bezpieczeństwu (sądy) czy rozrywce (widowiska sportowe).

2. Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, by sprawdzili, czy wśród ich przykładów znalazły się odniesienia do tych konfliktów.

Spójrzcie, proszę, raz jeszcze na podane przez siebie przykłady konfliktów: czy znalazły się wśród nich konflikty strukturalne albo konflikty interesów? Zastanówcie się, czy postrzegacie je jako konflikty.

3. Zakończenie lekcji według upodobań nauczyciela/nauczycielki. Może podkreślić, jakie korzyści płyną ze znajomości koła konfliktów.

Nie zawsze użycie koła konfliktów jest pierwszą rzeczą, która przychodzi nam do głowy. Warto jednak znać taką klasyfikację konfliktów. Przede wszystkim dlatego, że jeśli rozpoznamy typ konfliktu, będziemy wiedzieli, co jest jego istotą. Np.: jeśli wiem, że to konflikt danych, mogę przestać się martwić, że mnie ktoś nie lubi. Poza tym koło konfliktu pokazuje, które konflikty są korzystne, a które szkodzą. Np. rywalizacja w sporcie czy w nauce jest oczywista, ponieważ możemy w niej oddzielić negatywne emocje wobec rywala.

Lekcja

6

Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

TEMAT:

Na czym polegają mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej?

Czas:

30 minut.

Formy pracy:

- indywidualna,
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- kartki z rysunkiem,
- tablica, markery.

Cele:

- Uczeń/uczennica zna mechanizmy psychologiczne odpowiedzialne za bierność świadków prześladowania rówieśniczego.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (analiza tekstu, analiza przypadku).

6 Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

I. Ogniwo wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Dzisiaj zastanowimy się, dlaczego zachowujemy się w taki a nie inny sposób, gdy obserwujemy nieprzyjemne sytuacje, np. gdy widzimy, że koledzy dręczą innego ucznia. Zastanowimy się nad wynikami badań dotyczących zachowania uczniów w szkole. Dlaczego tak często nie pomagamy i nie wspieramy innych w trudnych dla nich sytuacjach?

2. Nauczyciel/nauczycielka zapisuje na tablicy wartości liczbowe:

- 17%,
- 90%,
- 75%

oraz zdania:

- „..... uczniów nie popiera sytuacji, w których uczeń w ich klasie jest prześladowany.” → odpowiedź: 90%
- „Uczniowie, którzy są świadkami prześladowania, interweniują, broniąc ofiary w przypadków.” → odpowiedź: 17%
- „Jeżeli uczniowie zdecydują się interweniować w sytuacji prześladowania i bronią ofiary, są skuteczni w przypadków.” → odpowiedź: 75%

Oto wyniki badań, które dotyczą zachowań uczniów w szkole. Proszę, uzupełnijcie wypisane na tablicy zdania podanymi wartościami procentowymi.

Jeśli uczniowie mają z tym kłopot, nauczyciel/nauczycielka może im pomóc.

II. Ogniwo centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom pierwszą część zadania 1 (szukanie przyczyn bierności w sytuacji prześladowania).

Usiądźcie, proszę w 4-osobowych grupach. Zastanowimy się wspólnie, dlaczego – skoro tak duży procent uczniów nie popiera sytuacji prześladowania i skoro uczniowie są tak bardzo skuteczni, gdy zdecydują się działać – to tak rzadko na to się decydują.

6 Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

2. Nauczyciel/nauczycielka rozdaje każdej grupie po 2 obrazki.

Spójrzcie na sytuację pokazaną na obrazku: co tutaj się dzieje?

Uczniowie odpowiadają na ochotnika, nauczyciel/nauczycielka parafrazuje ich wypowiedzi.

Macie rację, to prześladowanie i dręczenie. Jeden uczeń dręczy drugiego, a kilka osób przygląda się temu zdarzeniu. Zastanówcie się: co w takiej sytuacji myślą świadkowie? jak sobie tłumaczą swoją bierność? Zapiszcie ich myśli w dymkach.

Przykładowe odpowiedzi:

- Na pewno sobie zasłużył.
- Może się tylko pokłócili.
- On mu tylko dokucza.
- To nie moja sprawa – są z innej klasy.
- Nic mu nie będzie.
- Nauczyciel powinien mu pomóc, to jego obowiązek.
- Inni nie reagują, to ja też nie.
- Takie rzeczy są normalne w szkole... itd.

6 Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

3. Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, by odczytali swoje odpowiedzi, i zapisuje je na tablicy.

*Proszę, odczytajcie Wasze odpowiedzi. Psychologowie nazwali niektóre z wymienionych przez Was przykładów **strategiami moralnego dystansowania się**. Pozwalają nam one nie czuć się winnymi, nawet jeśli zrobimy coś nieodpowiedniego: np. nie pomożemy komuś, kto potrzebuje tej pomocy. Tłumaczymy sobie własną bierność, odsuwając od siebie odpowiedzialność. W tym celu często stosujemy następujące strategie:*

- 1) *Obwinianie ofiary,*
- 2) *Przenoszenie odpowiedzialności na innych,*
- 3) *Zmniejszanie konsekwencji zdarzenia,*
- 4) *Powoływanie się na reakcje innych uczniów,*
- 5) *Efekt widza.*

Nauczyciel/nauczycielka zapisuje je na tablicy.

4. Następnie nauczyciel/nauczycielka omawia te strategie.

- **Obwinianie ofiary** – przenoszenie odpowiedzialności na ofiarę przez wskazywanie na cechy, które usprawiedliwiają wykluczenie i prześladowanie, np. odbiegające od normy: wygląd, zachowanie czy podejście do nauki.
 - **Przenoszenie odpowiedzialności** – przenoszenie odpowiedzialności na innych, np. na przyjaciół ofiary lub nauczycieli. Warto podkreślić, że ofiary przemocy najczęściej nie mają przyjaciół, a nauczyciele nie zawsze wiedzą o prześladowaniu.
 - **Zmniejszanie konsekwencji zdarzenia** – minimalizowanie konsekwencji poszczególnych zachowań: uznanie ich za nieszkodliwe dokuczanie, a nie prześladowanie. Dotyczy to zwłaszcza przemocy relacyjnej, czyli obgadywania lub plotkowania, a także przemocy werbalnej.
 - **Powoływanie się na reakcje innych uczniów** – obserwowanie zachowania innych uczniów w sytuacji przemocy i dostosowywanie własnej reakcji do reakcji innych. Efektem takiej postawy jest często brak jakiegokolwiek reakcji w klasie. Uczniowie argumentują „Inni nic nie robią, to ja też nie”.
 - **Efekt widza** – im więcej świadków zdarzenia, tym mniejsza szansa, że ktoś zareaguje. Następuje rozproszenie odpowiedzialności.
5. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia drugą część zadania 1 (szukanie przykładów strategii moralnego dystansowania się). Zachęca uczniów, by zastanowili się nad przykładami tych strategii, odwołując się do swoich wcześniejszych odpowiedzi.

6 Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej

Zastanówmy się wspólnie nad przykładami poszczególnych strategii. Które z podanych przykładowych wypowiedzi pasują do wymienionych strategii?

Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów o więcej przykładów.

Czy możecie podać jeszcze inne przykłady?

Przykładowe odpowiedzi:

Obwinianie ofiary

- Jest sam sobie winny, bo się dziwnie zachowuje.
- Powinien sam się obronić.

Przenoszenie odpowiedzialności

- Powinni pomóc mu jego przyjaciele.
- Nauczyciel powinien mu pomóc.

Zmniejszanie konsekwencji zdarzenia

- Przeżywanie nie boli.

Powoływanie się na reakcje innych uczniów

- Inni nie reagują, to ja też nie będę.
- Jak inni nic nie robią, to chyba nic wielkiego.

Efekt widza

- Na pewno już ktoś poszedł po nauczyciela.
- Na pewno już ktoś coś zrobił w tej sprawie.

III. Ogniu końcowe

1. Na zakończenie lekcji nauczyciel/nauczycielka dziękuje uczniom za wspólną pracę na lekcji i pozostawia ich z pytaniem, czy też im się zdarza stosować mechanizmy moralnego dystansowania się.

Dziękuję Wam za wspólna pracę na lekcji. Pamiętajcie, że naszym zachowaniem sterują różne mechanizmy psychologiczne. Jeśli będziemy je znali i rozumieli, pomoże to nam je kontrolować. Zastanówcie się, czy Wy sami stosujecie te mechanizmy. Jeśli tak, to w jakich sytuacjach? Pomyślcie, czy możemy działać inaczej?

Pamiętajcie naszą lekcję o kole przemocy rówieśniczej i roli świadków? A także o zgłaszaniu przemocy? To przede wszystkim świadkowie mogą zastępować przemoc, dlatego tak ważne jest, by reagowali. By działali.

Lekcja

7

Atrybucje

TEMAT:

Jak oceniamy zachowanie innych?

Czas:

30 minut.

Formy pracy:

- dyskusja,
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- kartki z opisami sytuacji, rysunkami i zdaniami do dokończenia (Sytuacja A, B, C i D),
- papier i pisaki.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- dostrzega problem wykluczenia uczniów z klasy,
- potrafi empatycznie postrzegać osoby wykluczone,
- zna mechanizmy oceny zachowania innych:
- potrafi analizować powody zachowań innych,
- rozumie, na czym polega podstawowy błąd atrybucji.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (analiza tekstu, metoda przypadków).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Na dzisiejszej lekcji zajmiemy się sposobem, w jaki oceniamy innych, i naszym zachowaniem w stosunku do tych, których oceniliśmy negatywnie. Podczas dzisiejszych zajęć zastanowimy się także, kto nie cieszy się sympatią swoich rówieśników i dlaczego tak się dzieje.

II. Ogniwu centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom pierwszą część zadania 1 (szukanie przyczyn zachowania innych osób).

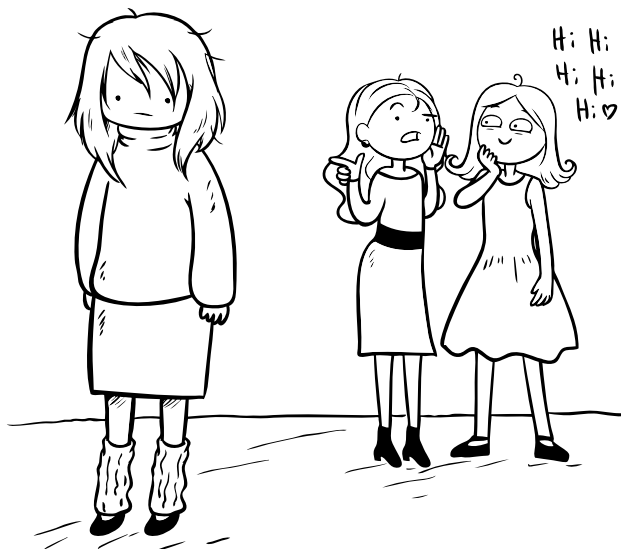
Usiądźcie, proszę, w grupach po 4–5 osób. Każda grupa dostanie opis 4 różnych sytuacji w szkole. Przeczytajcie wszystkie te opisy. Zastanówcie się, proszę, dlaczego opisani uczniowie zachowują się w ten sposób i dlaczego koledzy ich nie lubią.

Nauczyciel/nauczycielka rozdaje każdej grupie kartki z opisami sytuacji, rysunkami i zdaniami do dokończenia.

Następnie dokończcie zdania, które dotyczą poszczególnych sytuacji. Starajcie się znaleźć jak najwięcej powodów, dla których uczniowie zachowują się w opisany sposób. Pamiętajcie, że te powody mogą być bardzo różne. Spiszcie wszystkie pomysły, jakie przychodzą Wam do głowy.

Sytuacja A

„W naszej klasie jest jedna dziewczyna – Pati, która jakoś inaczej wygląda i nosi dziwne ubrania. Czasem nie ma książek albo długopisu. Nikt nie chce z nią siedzieć w ławce. Często się spóźnia. Rzadko ktoś z nią rozmawia. Czasem się z niej śmiejemy, zwłaszcza dziewczyny.”

Dokończcie zdania:

1. Pati w szkole czuje się...
2. Pati nie lubi, gdy inni...
3. Pati może tak się zachowywać, ponieważ...
4. Pati nosi dziwne ubrania, ponieważ...
5. Pati często się spóźnia, ponieważ...
6. Pati czasem nie przynosi do szkoły książek, ponieważ...
7. Pati poczuje się w klasie lepiej, jeśli...

Sytuacja B

„W tym roku chodzi z nami klasie chłopak z Gruzji – Aleko. Wychowawczynie mówiła, że musiał wyjechać, bo była tam wojna. Ma skórę ciemniejszą niż my i bardzo ciemne włosy. Mówi trochę dziwnie, ale można go zrozumieć. W ogóle jest jakiś dziwny, nie zadaje się z nami. Jak go nie ma w szkole, to nie prosi o zeszyty, a potem ma problemy. Jak on na nas tak dziwnie patrzy, to my na niego też i czasem mu coś dogadamy. Nie zapraszamy go na imprezy, bo pewnie i tak by nie przyszedł.”

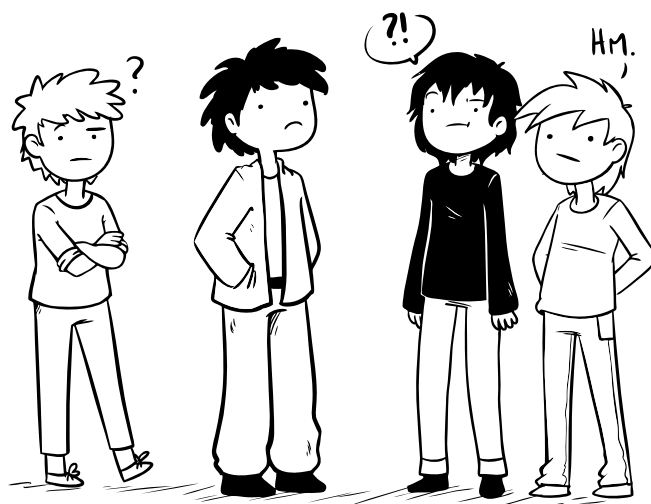

Dokończcie zdania:

1. Aleko w szkole czuje się...
2. Aleko nie lubi, gdy inni...
3. Aleko może tak się zachowywać, ponieważ...
4. Aleko mówi dziwnie, ponieważ...
5. Aleko nie prosi kolegów o zeszyty, ponieważ ...
6. Aleko poczuje się w klasie lepiej, jeśli...

Sytuacja C

„W październiku przyszedł do klasy jeden chłopak - Tom. Od początku siedział sam i do nikogo się nie odzywał. Na przerwie stoi sam, nie ma tu żadnych kolegów. W ogóle nie stara się z kimś zaprzyjaźnić, wydaje się strasznie ponury. Podobno mieszka blisko szkoły, ale nigdzie nie wychodzi. Nie ma konta na Facebooku!”

Dokończcie zdania:

1. Tom w szkole czuje się...
2. Tom nie lubi, gdy inni...
3. Tom może tak się zachowywać, ponieważ...
4. Tom siedzi sam, ponieważ...
5. Tom nie stara się z nikim zaprzyjaźnić, ponieważ...
6. Poczucie się w klasie lepiej, jeśli...

Sytuacja D

„Jest u nas w klasie jedna dziewczyna - Meg, która jakby nie przejmuje się nauką ani tym, co się dzieje w szkole. Wydaje się, że ma „wywalone” na wszystko. Nie udziela się w klasie, nie bierze udziału w uroczystościach i akademiach. Często nie odrabia zadań i jest nieprzygotowana. Jak to komentujemy, złości się i robi się niemiła. Trzymamy się od niej z daleka. Nikt nie próbuje z nią rozmawiać ani się zaprzyjaźnić.”

Dokończcie zdania:

1. Meg w szkole czuje się...
2. Meg nie lubi, gdy inni...
3. Meg może tak się zachowywać, ponieważ...
4. Meg nie odrabia lekcji i jest nieprzygotowana, ponieważ ...
5. Meg poczuje się w klasie lepiej, jeśli...

2. Nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, aby przedstawili efekty swojej pracy.

Proszę, aby przedstawiciele każdej z grup przeczytali historie uczniów oraz dokończone zdania, nad którymi pracowaliście.

Uczniowie czytają swoje propozycje.

3. Nauczyciel/nauczycielka przechodzi do drugiej części zadania 1, wskazując na różnicę między zachowaniem, które wynika z cech charakteru danej osoby, a zachowaniem, które wynika z sytuacji, w której ona się znalazła.

Przedstawiliście sporo możliwych przyczyn takich zachowań. Zauważcie, że niektóre z nich dotyczyły cech charakteru opisywanej osoby, a inne – sytuacji, w której się znalazła. Spójrzcie raz jeszcze na dokończone przez Was zdania i zaznaczcie innym kolorem podane zachowania, które wynikają z cech charakteru, np. jest leniwa, jest dziwna, jest głupia/głupi, jest nietowarzystki, nie potrafi się dostosować. Przeczytajcie je na głos.

Uczniowie czytają wybrane odpowiedzi.

A teraz spójrzcie na te powody, które wynikają z sytuacji, np. może nie ma pieniędzy na książki, może źle się czuje w obcym kraju i nie wie, jak powinien się zachować, może ma jakąś trudną sytuację w domu. Przeczytajcie je na głos.

Uczniowie czytają wybrane odpowiedzi.

III. Ogniwko końcowe

1. Nauczyciel/nauczycielka przechodzi do podsumowania lekcji, wprowadzając pojęcie podstawowego błędu atrybucji.

*Pamiętajcie, że bardzo często zdarza nam się popełniać błąd, gdy oceniamy zachowania innych ludzi. Psychologowie nazywają go **podstawowym błędem atrybucji**.*

Oznacza to, że nie zastanawiamy się nad sytuacją osoby, którą oceniamy: trudności w domu, sytuacja materialna, bycie w nowym nieznanym środowisku. Uważamy, że jej zachowanie wynika z jej cech charakteru. Ktoś się spóźnił, bo jest leniwy. Ktoś dostał złą ocenę, bo jest mało inteligentny. Ktoś jest małomówny bo jest gburem itd.

Pamiętajcie, że zawsze powinniśmy się zastanowić, dlaczego dana osoba tak się zachowuje. Wszyscy wiemy, że na nasze zachowanie często wpływa sytuacja, w której się znajdujemy. Tak samo dzieje się u innych.

Materiały dodatkowe:

Definicja podstawowego błędu atrybucji

Podstawowy błąd atrybucji – to pojęcie wprowadzone do psychologii społecznej przez Lee Rossa. Opisuje powszechną skłonność, by wyjaśniać zachowania obserwowanych osób w kategoriach przyczyn wewnętrznych i stałych (np. cech charakteru), a jednocześnie nie doceniać wpływów zewnętrznych, sytuacyjnych.

Lekcja

8

Zasady dobre dla każdej klasy

TEMAT:

Jakie zasady powinny panować w naszej klasie?

Lekcja przeznaczona dla tych klas które jeszcze nie wypracowały swoich zasad albo potrzebują zmienić swoje dotychczasowe zasady lub je uaktualnić.

Czas:

45 minut.

Formy pracy:

- dyskusja,
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- duże arkusze papieru,
- kolorowe mazaki.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- zna zasady i dobre praktyki, jakie powinny funkcjonować w każdej klasie,
- wymienia czynniki, dzięki którym dobrze się czuje w grupie rówieśniczej,
- **wyjaśnia, na czym polega budowanie relacji między ludźmi,**
- dostrzega potrzebę budowania odpowiednich relacji z kolegami i koleżankami w klasie i chce to robić,
- czuje się współodpowiedzialny/współodpowiedzialna za atmosferę w klasie.

Metody:

- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (metoda problemowa),
- metody asymilacji wiedzy (dyskusja).

I. Ogniwo wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Na dzisiejszej zajęciach postaramy się wypracować dobre zasady funkcjonowania w klasie, czyli takie, z którymi wszyscy będziecie się zgadzali i których będziecie przestrzegali. To, czy wypracowane dzisiaj zasady będą szanowane przez Was wszystkich, zależy od atmosfery w klasie, od więzi między Wami, na których podstawie tworzyacie relacje – te pozytywne i te negatywne.

II. Ogniwo centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom ich zadanie.

Proszę, podzielcie się na grupy po 4–5 osób. Każdej grupie rozdram arkusz papieru i mazaki. Podzielcie go na 2 kolumny. W jednej kolumnie napiszcie, co sprawia, że dobrze czujecie się w klasie, a Wasze relacje są pozytywne. Po drugiej stronie napiszcie, co sprawia, że nie czujecie się dobrze w klasie, a Wasze relacje nie są dobre. Macie na to 10 minut. Potem przedstawiciele każdej z grup opowiedzą, do jakich wniosków doszliście.

2. Po upływie ustalonego czasu minut przedstawiciele grup opowiadają o swoich wnioskach. Nauczyciel/nauczycielka zapisuje najważniejsze spostrzeżenia uczniów w tabeli na tablicy.

W klasie czujemy się dobrze, gdy:	W klasie nie czujemy się dobrze w klasie, gdy:

Nauczyciel/nauczycielka wciąga uczniów w dyskusję, która ma doprowadzić do wskazania sposobów zachowań i schematów pomagających budować pozytywne relacje w klasie.

3. Gdy tabela zostanie uzupełniona, nauczyciel/nauczycielka wraz z uczniami przyglądają się efektom wspólnej pracy.

Przyjrzyjcie się teraz, proszę, zapisanym odpowiedziom. Postarajmy się na ich podstawie wspólnie stworzyć kodeks „dobrych zasad w klasie”. Wypiszmy te zasady na czystym arkuszu papieru.

Przykładowy kodeks dobrych zasad w klasie.

W klasie czujemy się dobrze, gdy:

- *jesteśmy dla siebie mili* → Zasada: **Nie obgadujemy, nie dokuczamy sobie,**
- *pomagamy sobie w nauce* → Zasada: **Prosimy o pomoc, nie odmawiamy jej nikomu, pożyczamy sobie zeszyty,**
- *mamy właściwe warunki nauki* → Zasada: **Nie niszczymy mienia szkoły, dbamy o porządek w klasie.**

W klasie nie czujemy się dobrze, gdy:

- *ktoś nas obgaduje* → Zasada: **Gdy ktoś zaczyna obgadować innych, zwracamy mu uwagę. Prosimy, żeby przestał, nie jesteśmy bierni,**
- *gdy tworzą się grupki* → Zasada: **Rozmawiamy ze sobą, nikogo nie wykluczamy,**
- *gdy ktoś zabiera nasze rzeczy, chowa je lub niszczy* → Zasada: **Nie ruszamy rzeczy innych osób. Jeśli widzimy, że ktoś to robi, reagujemy, rozmawiamy lub informujemy o tym np. nauczyciela,**
- *gdy ktoś robi sobie żarty z innych w klasie, wykorzystując ich słabości czy wady* → Zasada: **Od razu zwracamy uwagę na to, co jest żartem, a co obraża lub ośmiesza innych.**

III. Ogniwko końcowe

1. Na zakończenie lekcji nauczyciel/nauczycielka umieszcza wypracowany wspólnie zbiór zasad w widocznym w klasie miejscu.
2. Nauczyciel/nauczycielka dziękuje uczniom za wspólną pracę i podkreśla, że czasem nieświadomie nasze reakcje zachęcają agresorów do negatywnych zachowań.

Dziękuję Wam z wspólną pracę na dzisiejszej lekcji. Pamiętajcie, że możecie nieświadomie zachęcać agresorów do przemocy. Np. gdy śmiejecie się z dowcipów na czyjś temat, dajecie agresorowi sygnał, że akceptujecie takie zachowanie.

Materiały dodatkowe:

Jak skutecznie wprowadzać zasady w klasie?

Analizy skutecznych i sprawdzonych programów pracy oraz metod zarządzania klasą i uczniami wskazują, że warto przede wszystkim promować odpowiednie zachowanie. Przyjmuje się, że można je kształtować zgodnie z wymienionymi poniżej zasadami.

- Nauka właściwych zachowań trwa przez cały rok szkolny.
- Kluczowy czas to pierwsze tygodnie nauki, kiedy nauczyciel/nauczycielka wprowadza zasady, pokazuje odpowiednie przykłady zachowań, omawia je i tłumaczy oraz kieruje uwagę uczniów na ich przestrzeganie.
- Wszelkie ustalenia zasad – lista, spis czy kontrakt – należy sformułować w sposób zrozumiały dla uczniów, dostosowany do ich wieku (język, forma, sposób prezentacji).
- Warto zasady formułować w języku zachowań: napisać, jak należy postąpić, co zrobić, kogo prosić o pomoc.
- Należy również unikać przeczeń – lepiej napisać: „Gdy chcę wyjść z klasy, to pytam nauczyciela” niż „Nie wolno samemu wychodzić z klasy”.
- Wspólne ustalanie reguł zarówno ogólnoklasowych, jaki i tych szczegółowych (np. na czas prac grupowych lub projektowych) to doskonała okazja dla uczniów, by ćwiczyć umiejętności dyskusowania, argumentowania i podejmowania wspólnych decyzji.
- Lepiej zapobiegać niż leczyć – czyli strategie proaktywne, które wyprzedzają niepożądane zachowania, są bardziej skuteczne niż strategie, które mają je wyeliminować i zdyscyplinować uczniów. Jeśli przewidzimy sytuacje i czas, w którym mogą wystąpić zakłócenia, mamy szansę ich uniknąć.

Np. kluczowym momentem, w którym dochodzi do sprzeczek między uczniami, jest czas gdy nauczyciel/nauczycielka zbiera ich prace i sprawdza je przy biurku – jak można temu zapobiec?

- Strategie, które wyprzedzają problem, nie tylko pomagają uczniom unikać pewnych problemów, ale też uczą ich kierować swoim zachowaniem, np. rozpoznać swój problem i zgłosić go nauczycielowi/nauczycielce zamiast go unikać.
- Tak jak błędy popełniane podczas nauki są świetną okazją do uczenia się, tak również niewłaściwe zachowania uczniów można wykorzystać jako okazję do przypominania reguł i uczenia nowych umiejętności. Taką szansę dają jednak tylko te klasy, w których atmosfera sprzyja ujawnianiu błędów i traktowaniu ich jako części nauki.

Lekcja

9

Zgłaszanie przemocy

TEMAT:

Dlaczego warto zgłaszać przemoc? Jak to robić?

Czas:

40 minut.

Formy pracy:

- indywidualna,
- w zespołach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- wydrukowane 3 karty „Działania – reakcje ofiar i świadków przemocy” pocięte na paseczki przez nauczyciela/nauczycielkę (jeden paseczek = jedna reakcja).

Cele:

Uczeń/uczennica:

- wie, jak ważne dla poprawy bezpieczeństwa ofiar i budowania zdrowych relacji w klasie jest zgłaszanie przemocy,
- odróżnia powiadomienie od donosicielstwa,
- wskazuje, dlaczego ofiary i świadkowie nie zgłaszają przemocy,
- nazywa różnorodne sposoby reagowania świadków i ofiar na przemoc,
- dostrzega plusy i minusy różnych działań i wybiera najbardziej pożądane zachowanie,
- wymienia osoby lub instytucje, którym można zgłosić przemoc.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (pisanie przykładów, ocena podanych przez nauczyciela/nauczycielkę typów reakcji na przemoc).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Dzisiejsza lekcja będzie dotyczyła reagowania na przemoc i zgłaszania przemocy zarówno przez ofiary przemocy, jak i przez jej świadków. Świadkowie odgrywają kluczową rolę w powstrzymaniu przemocy, ponieważ w największym stopniu mogą wpłynąć na zmianę niekorzystnej sytuacji. Przemocy nie wolno się przyglądać z założonymi rękami. Zastanowimy się dzisiaj wspólnie, dlaczego wiele osób nie zgłasza przemocy, która w szkole dotyka ich albo innych osób. Porozmawiamy też o tym, jak i gdzie można takie sytuacji zgłaszać.

II. Ogniwu centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom zadanie 1 (szukanie powodów, dla których przemoc tak często nie jest zgłaszana).

Przeczytam Wam historię ucznia klasy 7 o imieniu Brok:

„W ostatnich tygodniach zdarzyło się, że koledzy popchnęli go na przerwie, przezywali „tajza”, zabrali mu drugie śniadanie, kopnęli jego plecak tak, że potoczył się po schodach. Wczoraj wrzucili mu do szafki zgnitą skórkę od banana i pocięli kurtkę. Inni uczniowie, którzy widzieli te zdarzenia, nie reagowali. Brok również nie powiedział o tym nauczycielom w szkole”.

Podzielcie się teraz, proszę, na 3 zespoły. Każdy zespół będzie szukać odpowiedzi na inne pytanie:

- **pierwszy zespół** – dlaczego świadkowie przemocy nie zgłaszają jej dorosłym w szkole? dlaczego koledzy Broka nie reagowali, gdy inni stosowali wobec niego przemoc?
- **drugi zespół** – dlaczego ofiary przemocy nie zgłaszają jej dorosłym w szkole? dlaczego Brok nie reagował?
- **trzeci zespół** – jakie są różnice między donoszeniem lub skarżeniem a powiadamianiem lub opowiedzeniem?

Macie kilka minut na dyskusję. Potem spiszcie swoje pomysły. Na końcu przedstawiciele zespołów (tzw. sprawozdawcy) przedstawią wyniki pracy swojego zespołu na forum klasy.

2. Pierwszy zespół przedstawia wyniki swojej pracy.

Jeśli lista podanych powodów wydaje się za krótka, nauczyciel/nauczycielka może dodać następujące odpowiedzi.

Dlaczego świadkowie nie reagowali?

- Śmieszyla ich cała sytuacja.
- Bali się, że jeśli zareagują, to wplączą się w całą sytuację i sprowadzą na siebie kłopoty.
- Byli przekonani, że nic tu nie pomogą.
- Nie rozpoznali, że to jest nękanie.
- Uznali, że to nie jest ich sprawa.
- Nie chcieli sami stać się ofiarami.
- Nie lubili ofiary.
- Myśleli, że ofiara sama sobie zasłużyła na takie traktowanie.
- Nie chcieli zwracać na siebie uwagi.
- Bali się, że jeśli powiedzą dorosłym, to tylko pogorszą całą sprawę.
- Nie wiedzieli, co zrobić.

3. Drugi zespół przedstawia swoje odpowiedzi.

Jeśli lista podanych powodów wydaje się za krótka, nauczyciel/nauczycielka może dorzucić następujące odpowiedzi.

Dlaczego Brok nie reagował?

- Bał się, że to tylko pogorszy sprawę.
- Był przekonany, że inni nic nie pomogą.
- Myślał, że to jego wina, że sam się o to prosił.
- Nie chciał zwracać na siebie uwagi.
- Bał się, że jeśli powie dorosłym, to tylko pogorszy całą sprawę.
- Nie wiedział, jak i komu miałby to zgłosić.
- Bał się, że będzie wyśmiewany za to, że nie zna się na żartach.
- Nie chciał martwić swoich rodziców, a wiedział, że szkoła by ich o tym poinformowała.
- Nie chciał wyjść na skarżypytę.
- Pomyślał, że skoro koledzy mu tak dokuczają, to widocznie jest gorszy od innych.
- Pomyślał, że być może sam sobie zasłużył, skoro nikogo innego to nie spotkało.
- Myślał, że nawet gdyby zareagował, to i tak nic by to nie dało.

4. Trzeci zespół przedstawia swoje odpowiedzi.

Jeśli odpowiedź wymaga uzupełnienia lub doprecyzowania, nauczyciel/nauczycielka może skorzystać z następujących odpowiedzi.

Czym się różni donosicielstwo lub skarżenie od powiadomienia lub opowiedzenia?

Donoszenie/skarżenie	Powiadomienie/opowiedzenie
To skarżenie na kogoś, aby wpędzić go w kłopoty.	To szukanie pomocy, gdy ktoś czuje się dotknięty lub gdy jego prawo do bezpieczeństwa zostało mu odebrane.
Osoby, które donoszą na innych, zazwyczaj chcą zaszkodzić komuś, kto często nie zrobił nic złego.	Osoby, które powiadają dorosłego o przypadkach przemocy w szkole, pomagają pokrzywdzonym uczniom i zwiększają ich bezpieczeństwo.

5. Nauczyciel/nauczycielka podsumowuje tę część lekcji, podkreślając raz jeszcze różnicę między donoszeniem a powiadamianiem.

Radzenie sobie z agresją, z prześladowaniem jest bardzo trudne. Jeśli chcecie, żeby w naszej szkole było jak najmniej sytuacji agresji i przemocy wobec uczniów, pamiętajcie, że trzeba szukać pomocy, zgłaszać nauczycielom takie trudne sytuacje. Największy wpływ na rozwiązanie problemu przemocy w szkole mają świadkowie. Pomyślcie o zgłaszaniu nie jak o donoszeniu, ale jak o pomocy dla osoby, którą spotyka krzywda.

*Powiadomienie dorosłego o tym, że ktoś kogoś prześladowa, to nie to samo co donosicielstwo. Niestety niepisana norma, która zakazuje **powiadamiać**, jest bardzo silna. Jest nawet takie przysłowie polskie: „Choćby cię smażono w smole, nie mów, co się dzieje w szkole”.*

6. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia zadanie 2 (ocena sposobów reagowania na przemoc).

Zostańcie, proszę, w swoich zespołach. Teraz dostaniecie paseczki z opisanymi różnymi zachowaniami świadków i ofiar. W zespołach podzielcie te zachowania na takie, które wydają się Wam dobre, i takie, które uznajecie za mało przydatne lub szkodliwe. Następnie wspólnie zastanowimy się, jakie są plusy i minusy różnych zachowań z listy.

Nauczyciel/nauczycielka rozdaje uczniom pocięte na paseczki karty „Działania – reakcje ofiar i świadków przemocy”.

- Zgłoszenie policji.
- Obwinianie siebie za to, co się stało.
- Wysłanie wrogiego komunikatu do sprawcy przemocy.
- Szukanie odpowiedzi, dlaczego to się wydarzyło.
- Unikanie kontaktów ze sprawcą przemocy, schodzenie mu z drogi.
- Szukanie pomocy w Internecie.
- Kontakt z dorosłym, który wysłucha i zrozumie.

- Powiedzenie sprawcy, żeby przestał tak robić.
- Spotkanie z przyjaciółmi, żeby odreagować to, co się stało.
- Udawanie, że wydarzenie nie miało znaczenia.

Rozmowa z przyjacielem o tym, co się stało.

- Powiedzenie sprawcy, że to, co robi, nie jest w porządku.
- Pogodzenie się z sytuacją – nic nie można poradzić na to, co się stało.
- Opowiedzenie o sprawie nauczycielowi, dyrektorowi lub innemu dorosłemu ze szkoły.
- Odpłacenie sprawcy, zrewanżowanie mu się.
- Ignorowanie działań sprawcy tak długo, aż sprawca straci zainteresowanie.
- Nierobienie niczego – bo nie wiadomo, co w ogóle w takiej sytuacji można zrobić.
- Powiedzenie sprawcy, że to co robi, nie jest śmieszne.
- Szukanie pomocy u specjalisty, np. psychologa.
- Powiedzenie sprawcy, że sprawił dużą przykrość.
- Znalezienie sojuszników (kolegów lub koleżanek), żeby z nimi odpłacić sprawcy za to, co zrobił.
- Próba niemyślenia o tym, co się stało.
- Telefon do infolinii, gdzie pomagają młodym ludziom w trudnej sytuacji.
- Zapytanie sprawcy, dlaczego to zrobił.
- Obrócenie sytuacji w żart.

7. Uczniowie dyskutują o dobrych i złych stronach każdego z tych zachowań.

III. Ogniwko końcowe

1. Jako podsumowanie zajęć nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów o wybór najbardziej i najmniej skutecznych sposobów reagowania na przemoc.

Wyberzmy teraz 3 najbardziej skuteczne sposoby reagowania na przemoc i 3 najmniej skuteczne.

Wszyscy uczniowie dokonują wspólnie wyboru.

2. Nauczyciel/nauczycielka tłumaczy, dlaczego warto nie reagować od razu, wprowadzając pojęcie odraczania reakcji.

*Często wśród rówieśników zaczyna się kogoś krzywdzić bezrefleksyjnie – na zasadzie impulsywnego działania stadnego. Warto wtedy samodzielnie pomyśleć i rozważyć różne rozwiązania, które pozwalają nie poddawać się takim impulsom. To się nazywa **odraczanie reakcji**.*

- 3.** Nauczyciel/nauczycielka dziękuje uczniom za wspólną pracę i wymienia w punktach najważniejsze wnioski z lekcji. Świadek przemocy może reagować na wiele sposobów.
 - Niektóre sposoby reagowania na przemoc są zdecydowanie skuteczne, a niektórych należy unikać. W wielu przypadkach skuteczność danej reakcji zależy od okoliczności.
 - Aby zareagować, nie trzeba być bohaterem. Reagowania to bardzo różnorodne działania: od pozornie drobnych aż do wymagających dużego zaangażowania. Znaczenie mają nawet małe gesty: np. pocieszenie ofiary. Każdy powinien dobrać taki sposób reakcji, który do niego pasuje, z którym się czuje względnie komfortowo. Wielu uczniów nie reaguje, bo to im się kojarzy z otwartym przeciwstawieniem się sprawcy.
 - Świadkowie, którzy nie interweniują, sami również ponoszą negatywne konsekwencje tej sytuacji: np. mają poczucie winy, że komuś nie pomogli, albo obawiają się, że kiedy sami będą potrzebowali pomocy, inni też im nie pomogą.

Lekcja

10

Inność i różnorodność

TEMAT:

Jak postrzegamy różnice i podobieństwa? Jak reagujemy na inność i różnorodność?

Czas:

45 minut.

Formy pracy:

- dyskusja,
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- tablica,
- flamastry, czyste kartki papieru (format A4).

Cele:

Uczeń/uczennica:

- dostrzega zależność między nadaniem komuś etykiety innego/dziwnego a zachowaniem wobec niego, np. dokuczaniem mu lub odrzuceniem go w klasie,
- zna negatywne konsekwencje, jakie towarzyszą uznaniu kogoś za innego i odrzuceniu go,
- dostrzega, że różnice między ludźmi są naturalne i wartościowe,
- proponuje, w jaki sposób można zatrzymać błędne koło negatywnego etykietowania osób uznanych za inne.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (wybór obrazków, pisanie przykładów).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji, zadając im pytanie, czym jest dla nich inność/obcość.

Na dzisiejszej lekcji zajmiemy się innością. Co to dla Was oznacza, że ktoś jest inny? Co to oznacza „być innym”? Jak to rozumiecie? Pomyślcie chwilę, a następnie zapiszemy Wasze odpowiedzi.

Czas potrzebny na tę wstępną część to około 5 minut. Nauczyciel/nauczycielka pozwala się wypowiedzieć wszystkim uczniom, ale nie dopytuje ich ani nie pogłębia skojarzeń. Na tablicy zapisuje podawane przez uczniów skojarzenia.

II. Ogniwu centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka pogłębia temat inności i sposobu jej postrzegania. Wyjaśnia uczniom zadanie 1 (jak postrzegamy tzw. innego), które służy szukaniu kolejnych skojarzeń i rozbudowaniu obrazu innego.

Podzielcie się teraz na grupy po 4–5 osób. Każda grupa dostanie po 3 kartki. Zastanówcie się, proszę, a następnie zapiszcie na kartkach Wasze odpowiedzi na następujące pytania:

1) Jak wygląda inny?

2) Jak się zachowuje? Jaki jest? Jaki ma charakter?

3) Co może spotkać osobę, która w klasie lub szkole zostanie uznana za inną albo dziwną?

Macie na to 5 minut. Następnie przedstawiciele każdej z grup przedstawią swoje odpowiedzi.

2. Przedstawiciele grup prezentują odpowiedzi.

W nawiązaniu do wypowiedzi uczniów nauczyciel/nauczycielka wskazuje, jakie odpowiedzi się powtarzają, np. powiązanie cech fizycznego wyglądu lub zachowania z określonymi cechami charakteru lub innymi nieoczywistymi zachowaniami.

3. Nauczyciel/nauczycielka rozwija temat, pytając się uczniów o ich stosunek do inności.

Kolejne ważne pytania do Was: czy ktoś, kto wydaje się Wam inny lub obcy,

jest dla Was interesujący? Czy chcielibyście go lepiej poznać? Jakie korzyści moglibyście mieć z bliższego poznania innego?

Wypowiedzi uczniów lub powtarzające się wątki nauczyciel/nauczycielka może spisywać na tablicy jako pomocne w dyskusji.

4. Nauczyciel/nauczycielka podsumowuje wypowiedzi uczniów. Wskazuje na automatyczne myśli i skojarzenia. Podkreśla, że można i należy przełamywać te stereotypy: wystarczy okazać osobie uznanej za inną zainteresowanie.

Zobaczcie, kiedy kogoś nazwiemy „innym”, uznamy go za „dziwaka”, to przypisujemy mu etykietę. Nie chcemy go lepiej poznawać, nie staramy się dowiedzieć, jaki jest ani go zrozumieć. Dlatego tak ważne jest, by spróbować poznać osobę, która wydaje nam się dziwna czy inna, spróbować wczuć się w jej sytuację.

5. Nauczyciel/nauczycielka pogłębia temat, przenosząc uwagę uczniów z ich własnych odczuć, jakie budzi w nich osoba uznawana za inną, na uczucia i myśli tej osoby.

Teraz spróbujcie wczuć się w sytuację takiej osoby. Na tablicy zapiszemy po jednej stronie różne zachowania uczniów w stosunku do osoby, którą uznają za inną lub dziwną, a z drugiej – co ona wtedy czuje i myśli.

Nauczyciel/nauczycielka spisuje odpowiedzi uczniów jako pomocne w dyskusji. Zwraca uwagę na powtarzające się motywy.

III. Ogniwko końcowe

1. Jako podsumowanie nauczyciel/nauczycielka prosi uczniów, by każdy z nich się zastanowił, kogo uważa za innego i jak go traktuje.

Na zakończenie proszę Was, aby każdy spokojnie się zastanowił nad trzema pytaniami:

- 1) *Czy przypinam komuś etykietę „inny”? Jeśli tak, to z jakiego powodu?*
- 2) *Czy na pewno dobrze znam tę osobę?*
- 3) *Co mogę zrobić żeby lepiej poznać tą osobę?*

Materiały dodatkowe:

Definicje

- **Stereotyp** to sposób myślenia o innych osobach i ich cechach. Polega na nadmiernym uogólnianiu, czyli przypisywaniu określonych cech wszystkim osobom z danej grupy. Uwaga: stereotyp może być pozytywny.
- **Upředzenie** to emocje odczuwane w stosunku do osoby, o której myślimy stereotypowo – np. negatywne postawy wobec grupy takich osób.
- **Dyskryminacja** to zachowanie, np. odmowa jakiegoś działania, ograniczenie dostępu, gorsze traktowanie, prześladowanie.
- **Stereotyp** (myśli), **upředzenie** (emocje), **dyskryminacja** (zachowanie)
- „Stereotyp jest to schemat reprezentujący jakąś grupę lub rodzaj osób wyodrębnionych z uwagi na jakąś łatwo zauważalną cechę określającą społeczną tożsamość (...). Schemat ten jest zwykle nadmiernie uproszczony, nadogólny (...), niepodatny na zmiany w wyniku nowych informacji oraz społecznie podzielany, stanowiąc element kultury jakiejś społeczności.” (Wojciszke 2003, s. 68).

Lekcja

11

Różnice indywidualne w klasie

TEMAT:

Jak bardzo się różnimy między sobą?

Czas:

40 minut.

Formy pracy:

- indywidualna,
- praca w zespołach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- żółte karteczki samoprzylepne (post-it),
- tablica i markery,
- **2 skale odpowiedzi do przerysowania.**

Cele:

Uczeń/uczennica:

- zna podstawowe pojęcia z zakresu psychologii różnic indywidualnych,
- wie, w jaki sposób różnice między ludźmi mogą wpływać na relacje między nimi.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (eksperyment, obserwacja, wyciągnię wniosków).

I. Ogniwo wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji, mówiąc o najbardziej rzucających się w oczy różnicach zewnętrznych.

Na dzisiejszej lekcji zastanowimy się, w jaki sposób się różnimy. Teoretycznie wiemy, jak wygląda człowiek: ma dwie nogi, dwie ręce i głowę... i wszystko jasne. Ale kiedy się dobrze przyjrzymy, okazuje się, że różnic między nami jest mnóstwo. Jeden jest wysoki, drugi niski, ta ma włosy ciemne, a ta – jasne, ten znów oczy niebieskie, a ten – zielone.

Wszystkie te różnice są dla nas oczywiste, bo dostrzegamy je gołym okiem. Czy różnimy się jeszcze w jakiś sposób? No pewnie: ktoś może być silniejszy, a ktoś słabszy, ktoś może biec dłużej, a ktoś skakać wyżej. To ważne różnice, które możemy zaobserwować. Dlatego też łatwo nam uwierzyć, że rzeczywiście istnieją.

2. Nauczyciel/nauczycielka rozwija temat, przechodząc od różnic zewnętrznych do tych mniej uchwytnych – różnic w sposobie myślenia czy zachowania.

*Dużo trudniej przekonać ludzi, że tak samo jest z wszystkimi innymi cechami. Także takimi, których **nie widać**... Nasze mózgi różnią się tak samo jak nasze ciała. I to w każdej losowo dobranej grupie! Czy może to wpływać na nasze relacje?*

II. Ogniwo centralne

1. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom pierwszą część zadania 1 (co wiemy o innych?/co inni wiedzą o nas?).

Spróbujmy wykonać mały test. Na karteczkach, które Wam rozdaję, napiszcie – w skali od 1 do 5 – na ile macie poczucie, że poznaliście już osoby w swojej klasie. 1 oznacza, że nic nie wiem o tych osobach, a 5 – że znam je doskonale i wiem o nich wszystko.

Nauczyciel/nauczycielka rysuje skalę odpowiedzi na tablicy.

skala: 1 – Nic nie wiem o tych osobach.

2

3

4

5 – Znam doskonale te osoby. / Wiem o nich wszystko.

Gdyby uczniowie dopytywali, nauczyciel/nauczycielka może doprecyzować, że chodzi o osoby, z którymi spędzają najwięcej czasu, np. rozmawiają na przerwach.

2. Nauczyciel/nauczycielka przechodzi do drugiej części zadania 1, odwracając perspektywę.

Dziękuję. Teraz rozdám Wam drugi komplet karteczek. Proszę, zaznaczcie napiszcie na nich – w skali od 1 do 5 – na ile według Was osoby z Waszej klasy poznały, jacy naprawdę jesteście. 1 oznacza, że Wasi koledzy nic o Was nie wiedzą, a 5 – że znają Was doskonale i wiedzą o Was wszystko.

Nauczyciel/nauczycielka rysuje skalę odpowiedzi na tablicy.

skala: 1 – Nic o mnie nie wiedzą.

2

3

4

5 – Znają mnie doskonale. / Wiedzą o mnie wszystko.

3. Nauczyciel/nauczycielka podsumowuje zadanie, tłumacząc, na czym polega efekt asymetrii aktora – obserwatora.

Zbiorę teraz od Was odpowiedzi i przykleję je na skali narysowanej na tablicy.

Nauczyciel/nauczycielka przykleja karteczki w odpowiednich miejscach skali narysowanej na tablicy.

Zobaczcie, większość z Was twierdzi, że całkiem dobrze poznała innych, ale inni wcale nie poznali tak dobrze Was. To samo obserwujemy w dużych badaniach naukowych.

*Takie zjawisko nazywamy **efektem asymetrii aktora – obserwatora**. Inni mają ograniczoną wiedzę o Was. Mogą się tylko domyślać, jacy jesteście, a robią to na podstawie Waszego zachowania. Rodzi to złudne przekonanie, że właściwie wszystko o Was wiedzą, a przecież nie znają Waszych myśli, dyalematów, rozterek. Nie wiedzą, jakie odczuwacie emocje. Dlatego też macie słuszne poczucie, że wszystkiego o Was jeszcze się nie dowiedzieli.*

4. Nauczyciel/nauczycielka wyjaśnia uczniom ćwiczenie, które ma im uświadomić wpływ różnic między ludźmi na ich relacje.

Czy zastanawialiście się kiedyś, jak zatem różnice między ludźmi mogą wpływać na ich relacje? Możemy to sprawdzić w prostym ćwiczeniu. Usiądźcie, proszę, wygodnie i sprawdźcie, jak bezgłośnie podnieść rękę.

Przećwiczmy to: siądźcie wygodnie i na mój sygnał podnieście rękę do góry tak, żeby nie wydać żadnego hałasu.

Teraz przećwiczmy to jeszcze raz, ale z zamkniętymi oczami. Dobrze!

*Teraz kluczowy moment. Za chwilę wszyscy zamkniecie oczy. Ja powiem **start**, a Wy zaczniecie liczyć czas. Nie korzystajcie z minutników, stoperów, tylko ze swojej głowy. Kiedy ktoś poczuje że minęła minuta, **bezwładnie** podnosi rękę do góry i otwiera oczy. Uwaga! Ważne, żeby do końca ćwiczenia nawet Ci, którzy otworzą oczy, zachowali całkowita ciszę.*

Nauczyciel/nauczycielka musi notować czasy podniesienia ręki. To bardzo ważne w tym ćwiczeniu. Potrzebny jest stoper lub zegarek z sekundnikiem przed oczami. Moment podniesienia ręki przez kolejne osoby nauczyciel/nauczycielka może zaznaczać kreską na skali lub zapisywać czas długopisem. Nauczyciel/Nauczycielka musi koniecznie wynotować co najmniej: pierwszą osobę, która podniosła rękę, ostatnią osobę oraz najczęściej pojawiający się wynik.

5. Nauczyciel/nauczycielka pokazuje uczniom na przykładzie postrzegania upływu czasu, jak bardzo się różnią między sobą.

Zobaczcie, narysuję teraz na osi liczbowej Wasze czasy. Pierwsza osoba już po 40 sekundach uznała, że minęła minuta. Ostatnia osoba podniosła rękę po upływie mniej więcej 2 minut. Czy teraz widzicie, że różnimy się między sobą praktycznie w każdym aspekcie postrzegania świata? Tak jak różnie odczuwamy czas, tak różnie odczuwamy zimno, ciepło, głośność muzyki, smaki, światło – po prostu wszystko!

III. Ogniwko końcowe

1. Nauczyciel/nauczycielka przechodzi do podsumowania lekcji, zwracając uwagę, jak różnice w postrzeganiu i odczuwaniu przekładają się na relacje.

*Pomyślcie więc, co się dzieje w naszych głowach, kiedy ktoś mówi „poczekaj na mnie minutę”! Zastanówcie się, jakie inne konsekwencje mogą wynikać z różnic indywidualnych? Np. ze sposobu, w jaki wolimy pracować albo woli-
my spędzać wolny czas. I co może nas jeszcze różnić?*

Ilustracje do lekcji

1. Różne rodzaje przemocy

<p>agresja relacyjna</p> 	
<p>agresja fizyczna</p> 	
<p>agresja elektroniczna</p> 	
<p>agresja materialna</p> 	
<p>agresja seksualna</p> 	
<p>agresja werbalna</p> 	

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

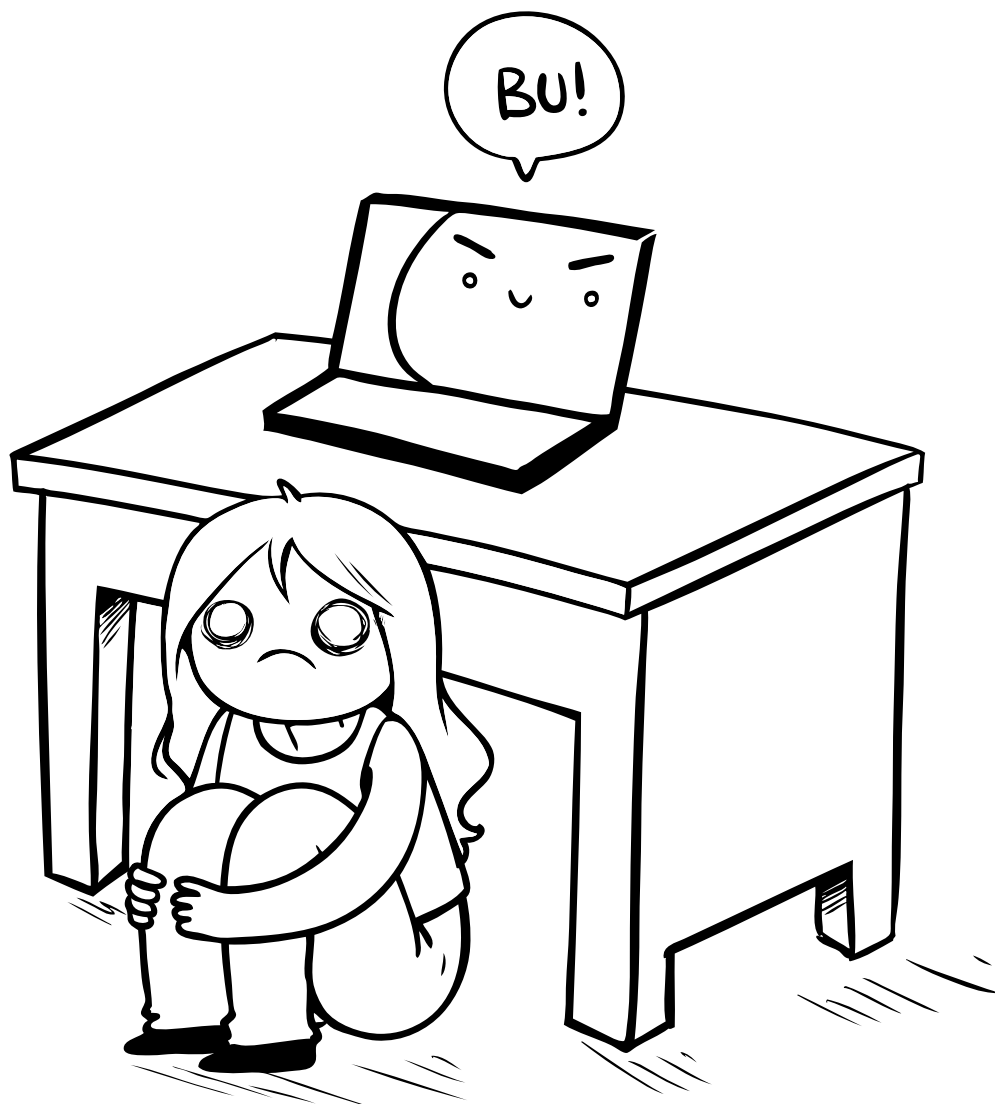
2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

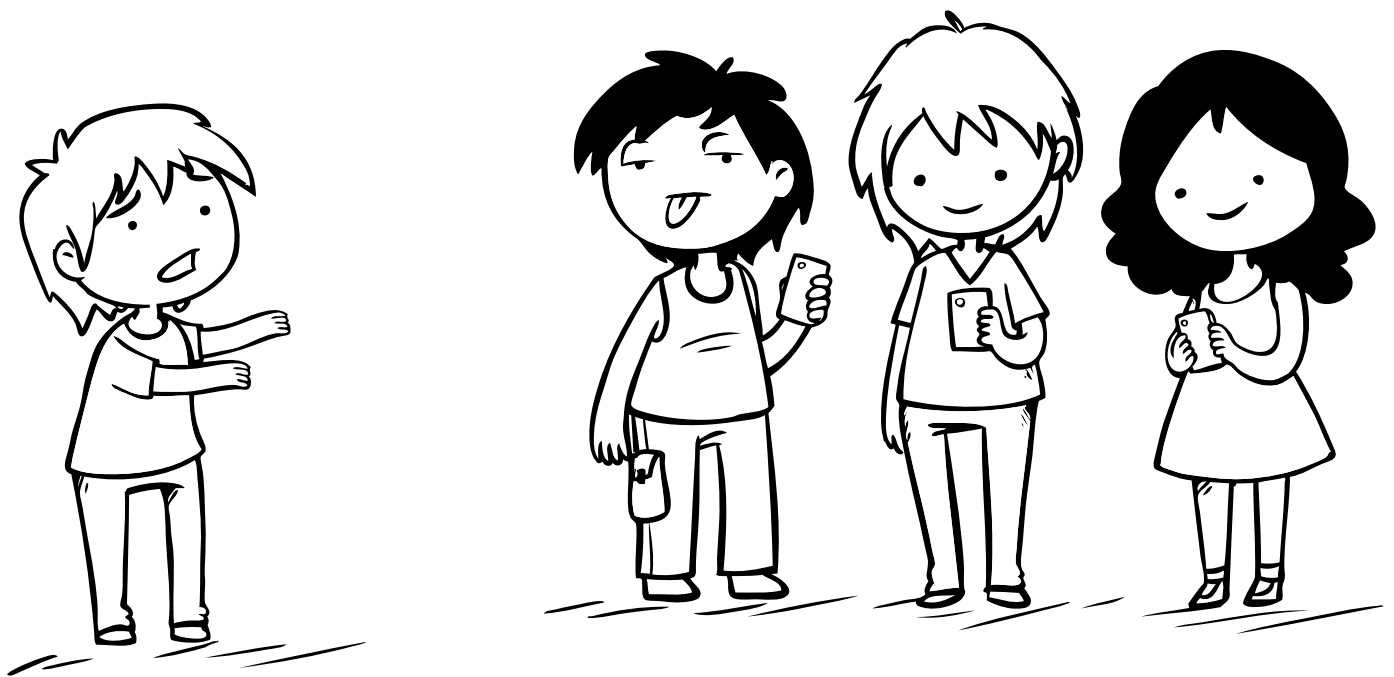
2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

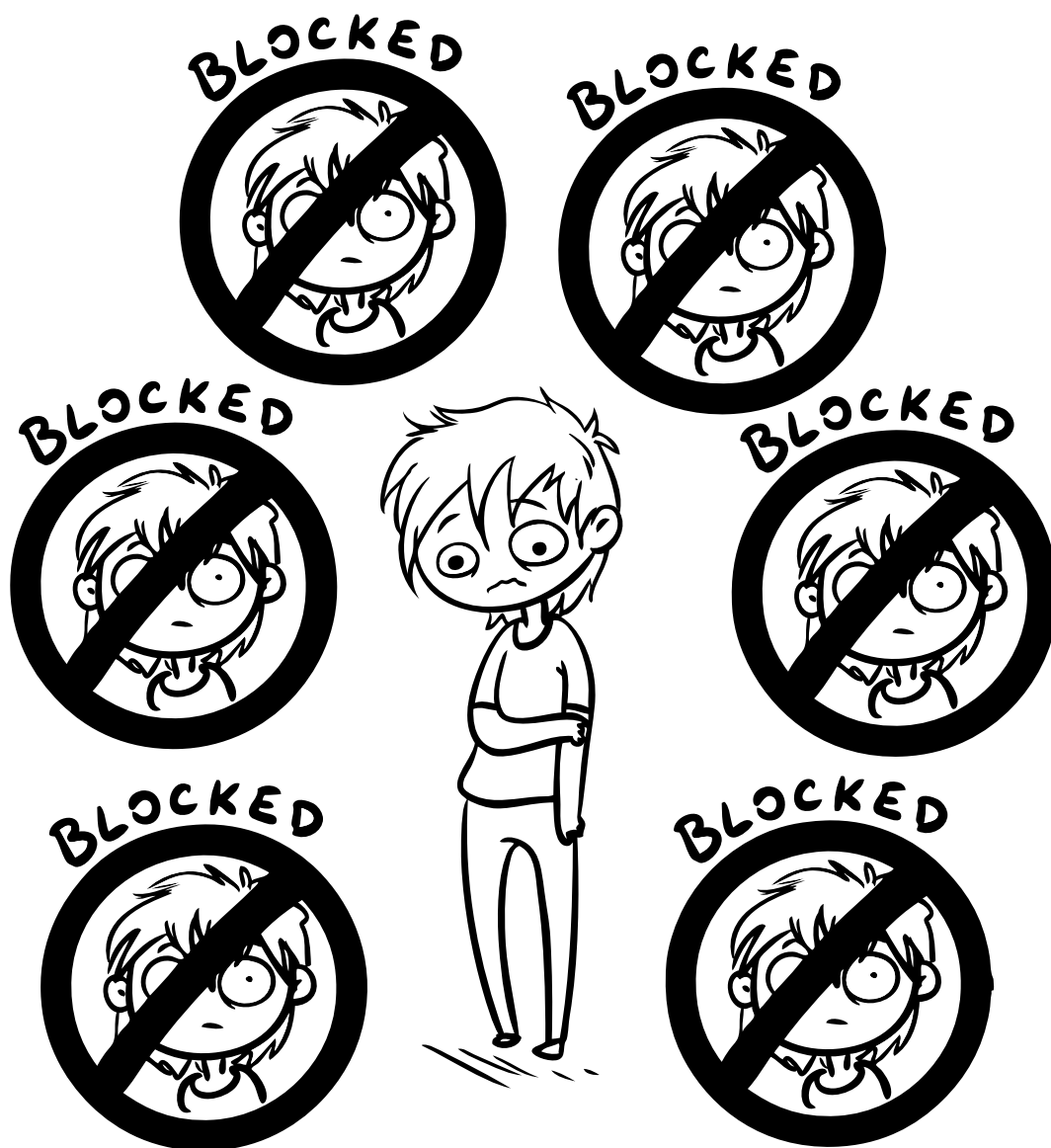
2. Przemoc relacyjna – ilustracje

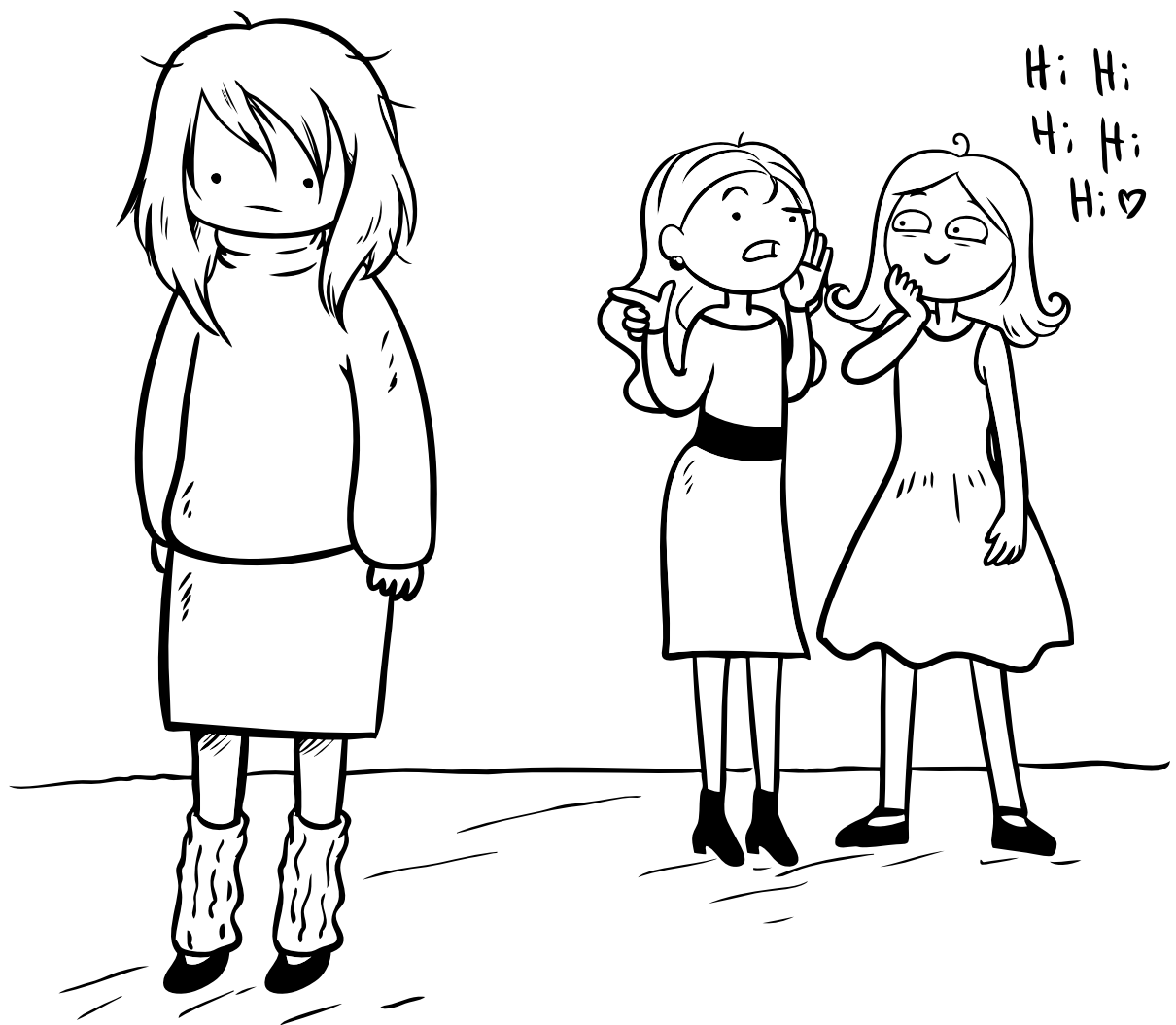
2. Przemoc relacyjna – ilustracje

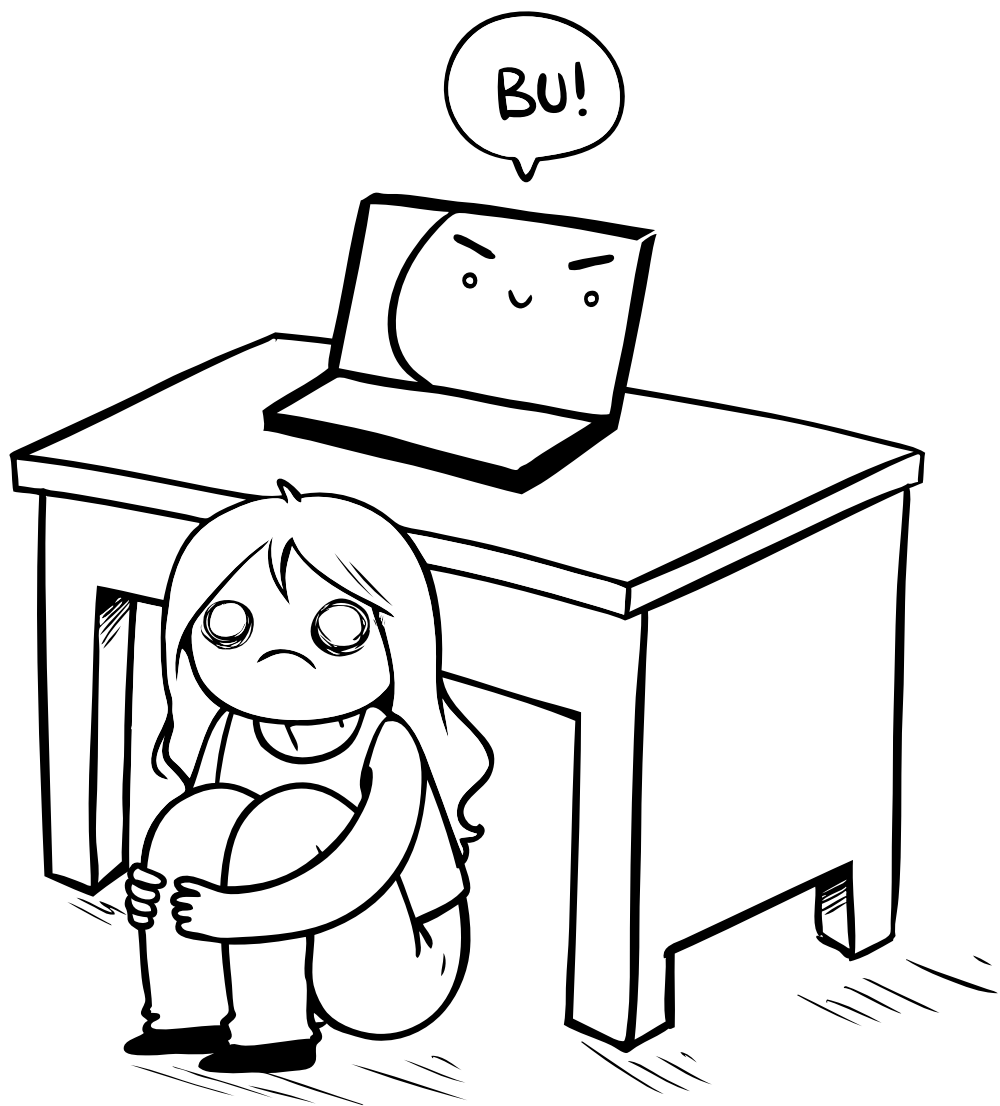
2. Przemoc relacyjna – ilustracje

2. Przemoc relacyjna – ilustracje

3. Cyberprzemoc – ilustracje

3. Cyberprzemoc – ilustracje

3. Cyberprzemoc – ilustracje

3. Cyberprzemoc – ilustracje

3. Cyberprzemoc – ilustracje

3. Cyberprzemoc – ilustracje

3. Cyberprzemoc – ilustracje

3. Cyberprzemoc – ilustracje

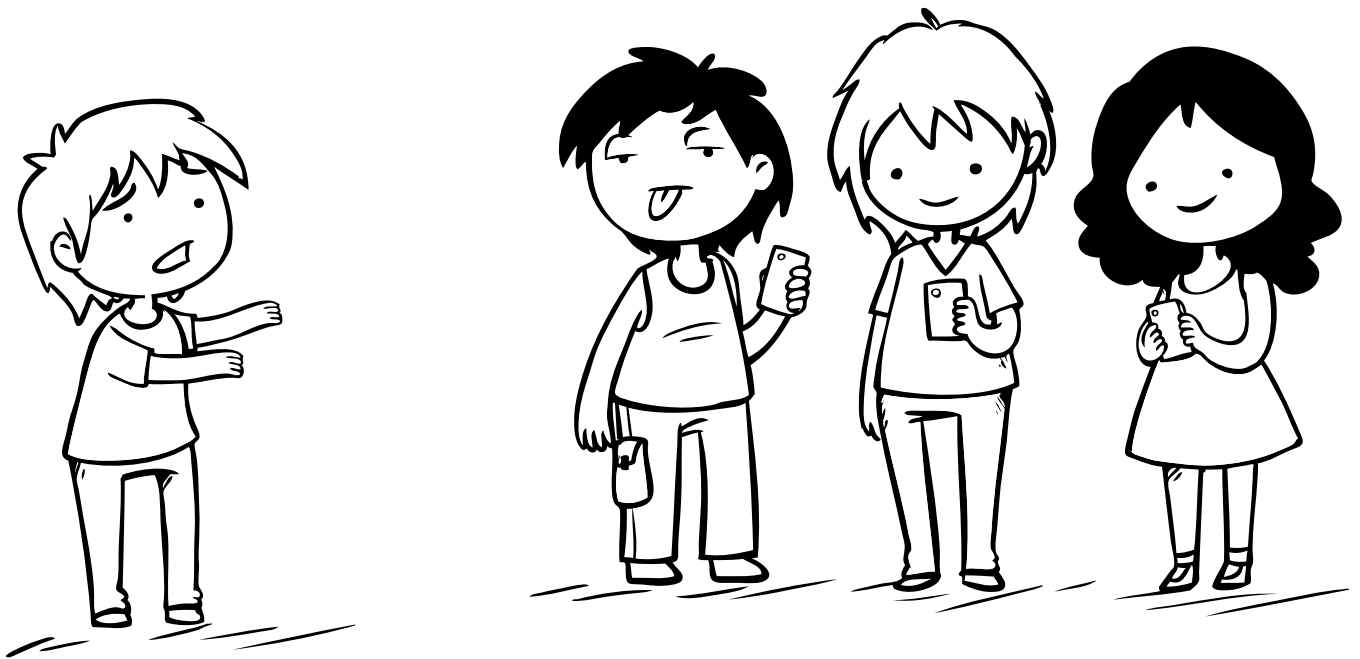
3. Cyberprzemoc – ilustracje

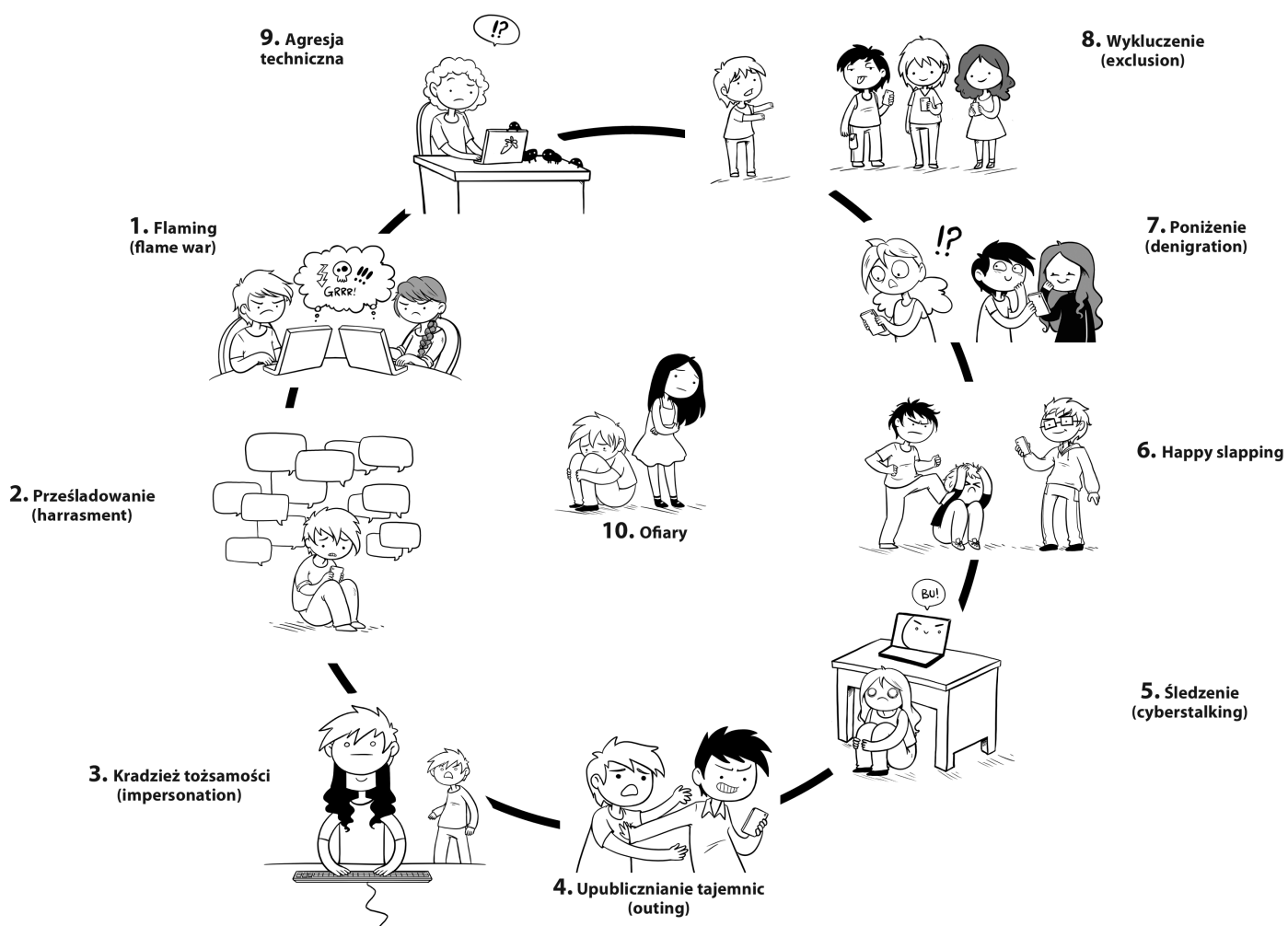
3. Cyberprzemoc – ilustracje

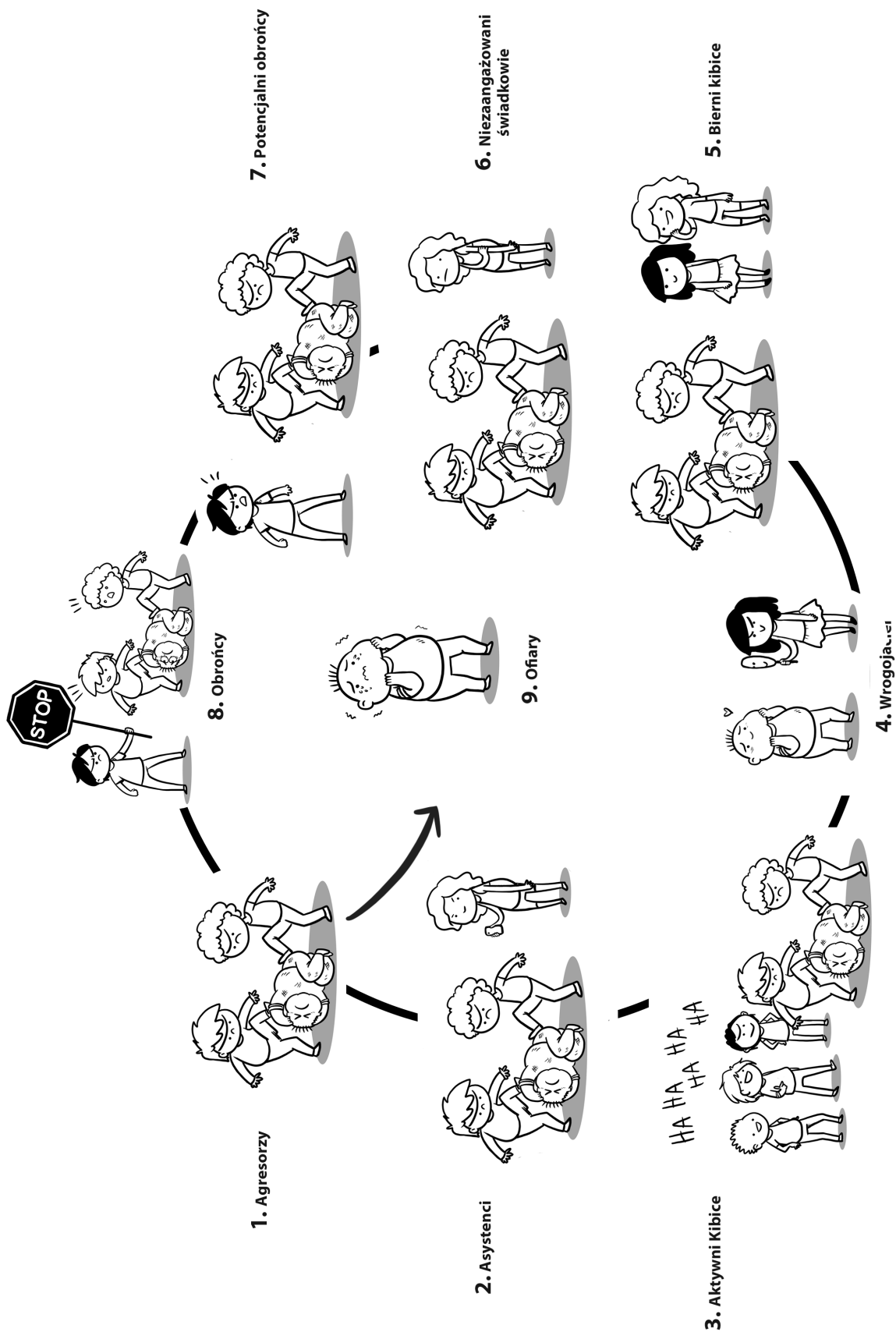
3. Cyberprzemoc – ilustracje

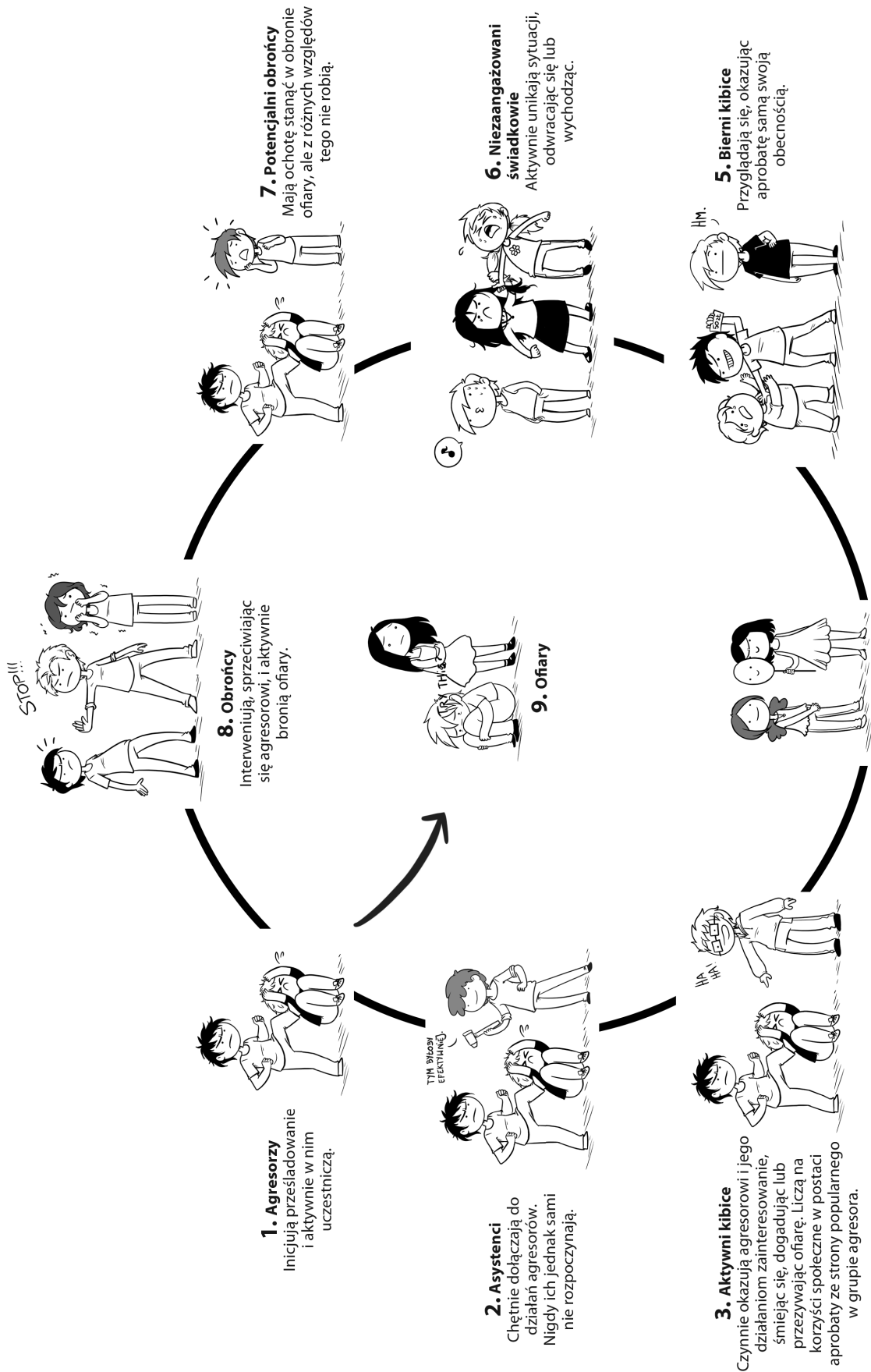
3. Cyberprzemoc – ilustracje

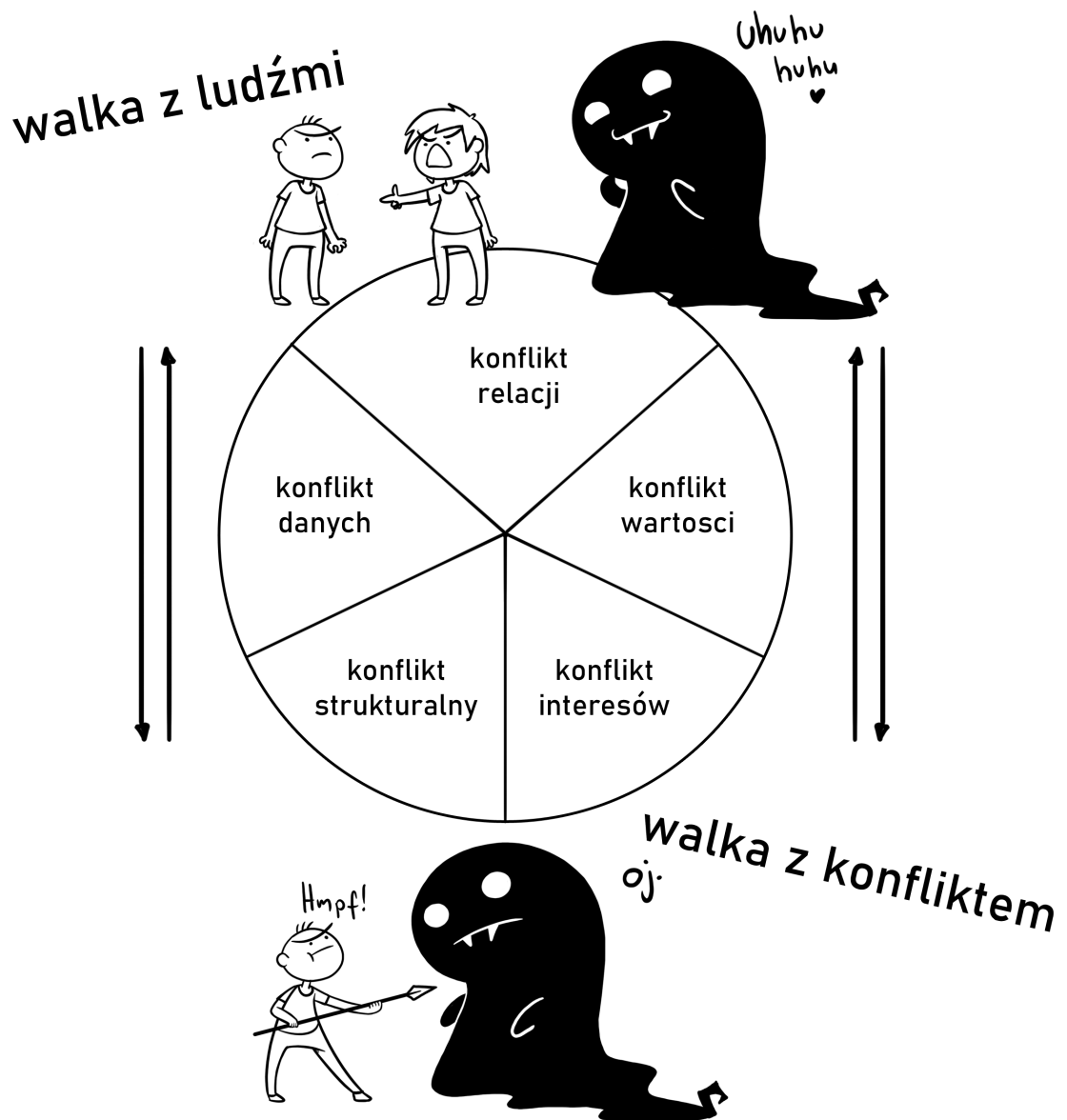
4. Koło przemocy rówieśniczej – ilustracje

4. Koło przemocy rówieśniczej – ilustracje

5. Konflikty – ilustracje

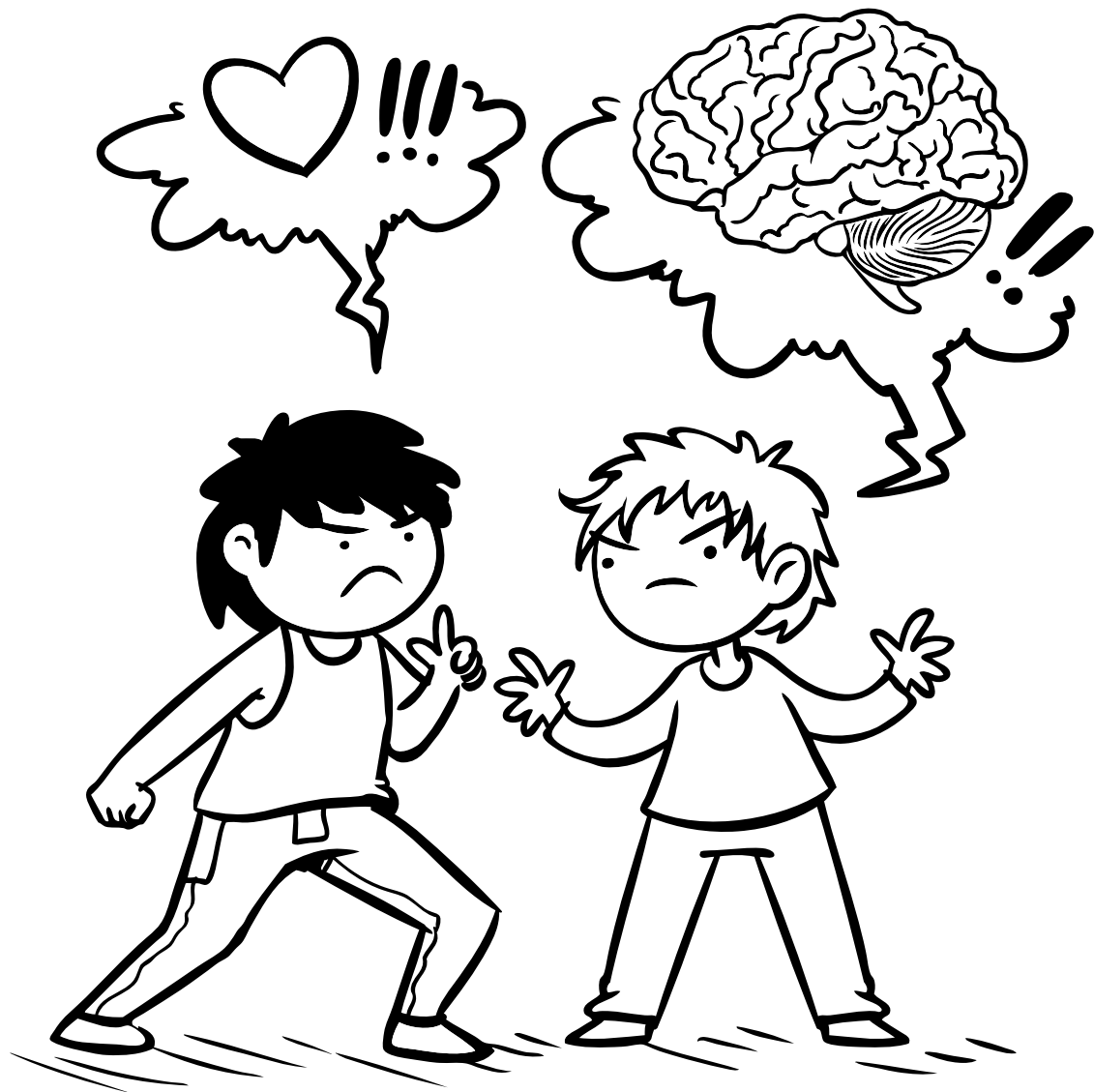

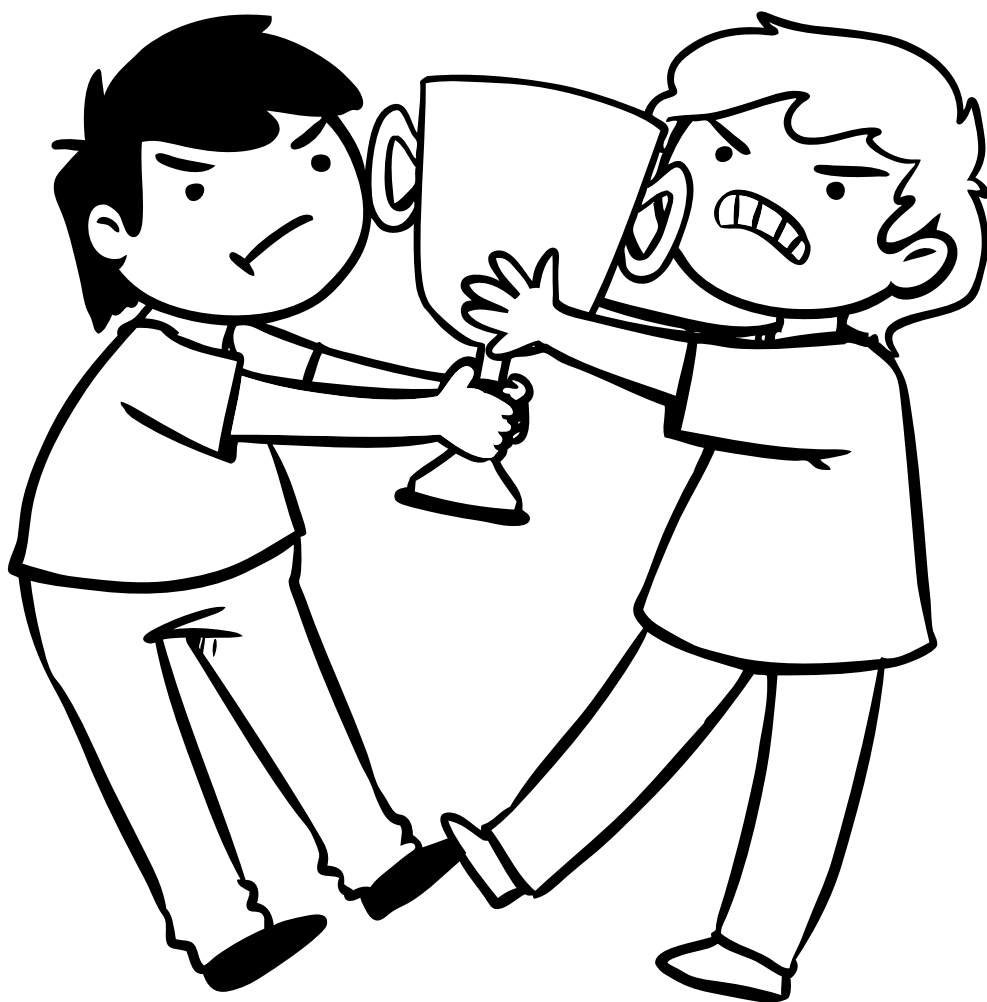
5. Konflikty – ilustracje

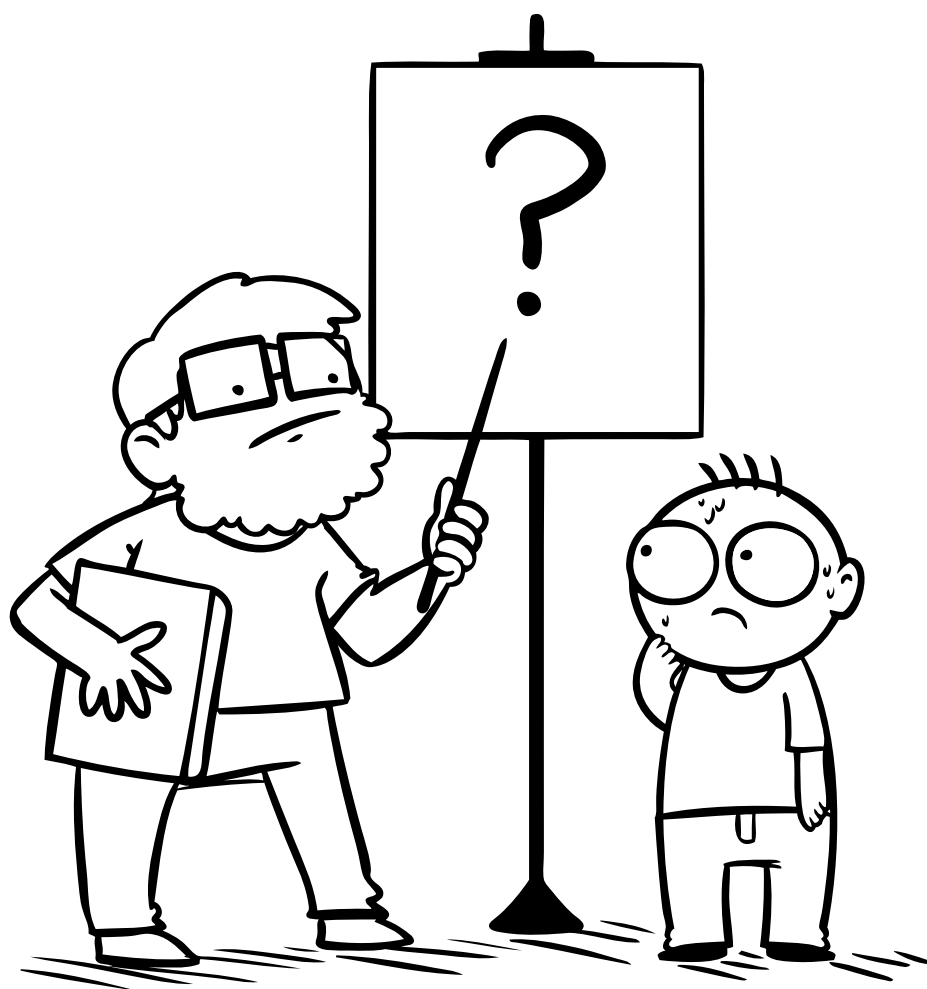
5. Konflikty – ilustracje

5. Konflikty – ilustracje

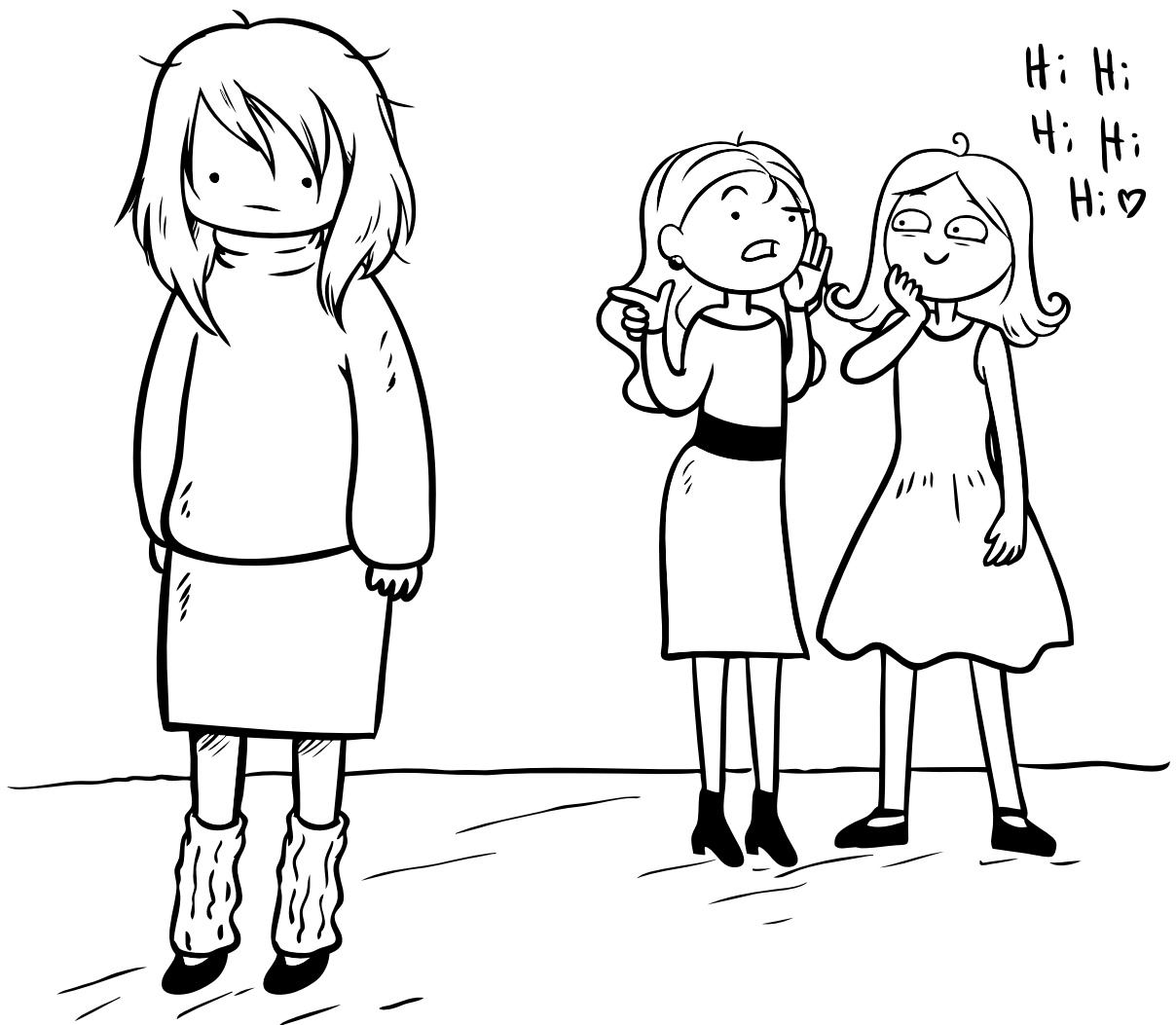
5. Konflikty – ilustracje

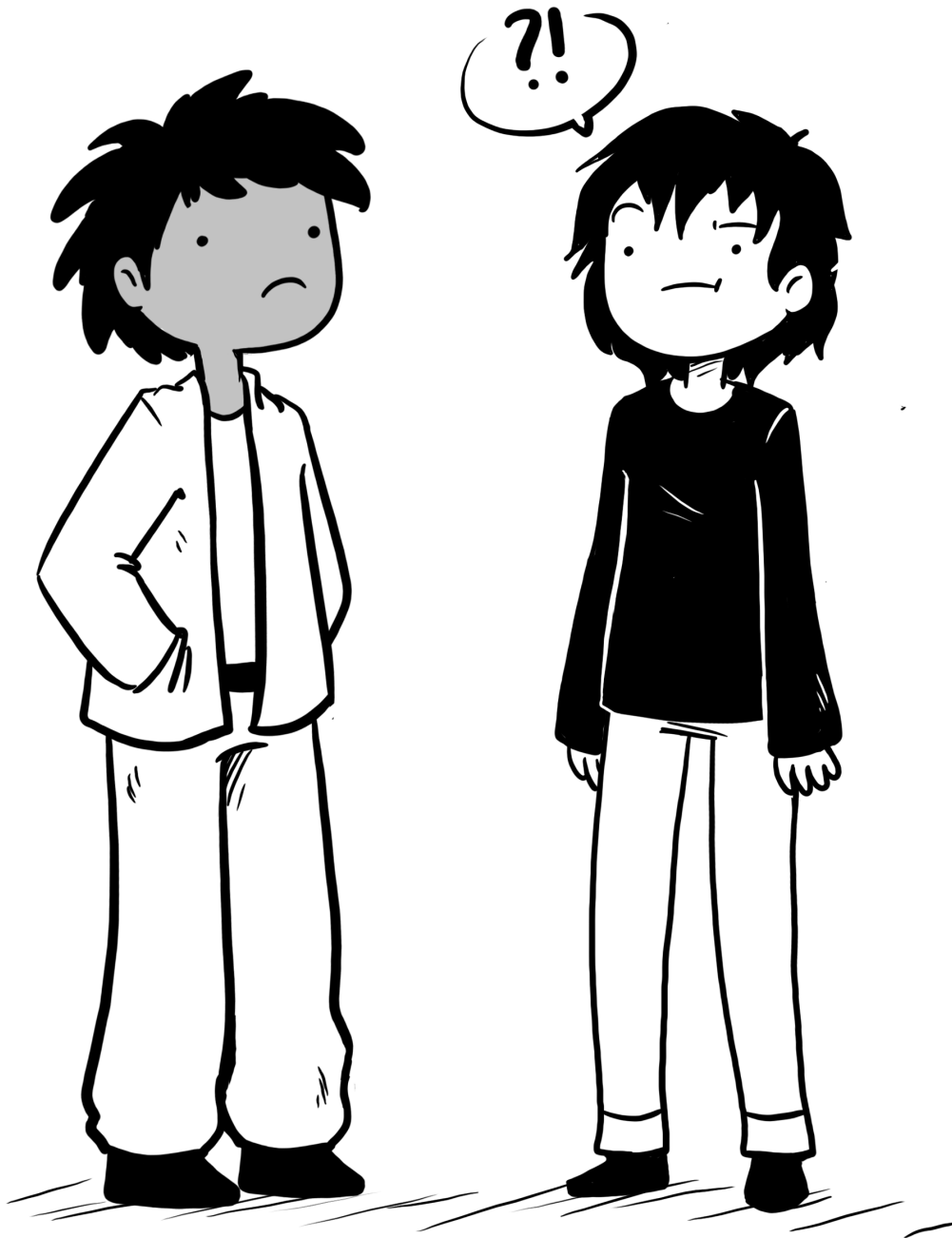
6. Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej – ilustracje

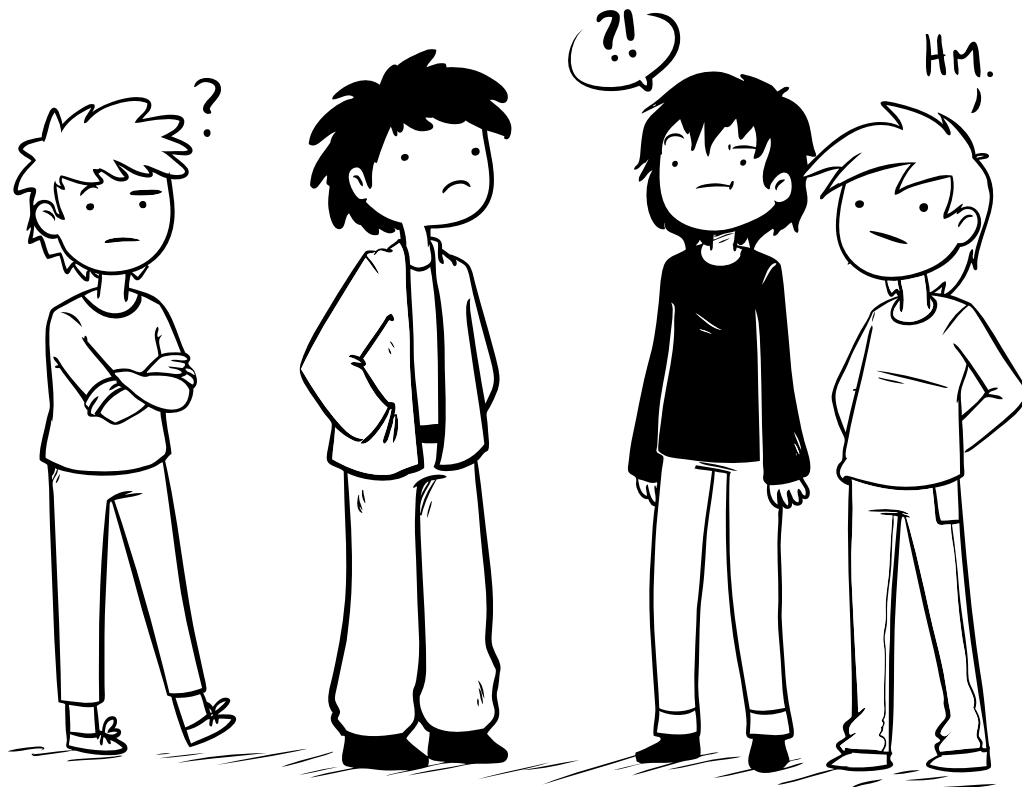
7. Atrybucje – ilustracje

7. Atrybucje – ilustracje

7. Atrybucje – ilustracje

7. Atrybucje – ilustracje

UNIWERSYTET
 SWPS

 RESQL

Warszawa, 2020 r.